

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та методики початкової освіти**

**Формування сприятливого освітнього
середовища в початкових класах закладу
загальної середньої освіти**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 613 групи
Баліцька Катерина Вікторівна

Керівник:

кандидат педагогічних наук,
доцент **Нікула Н.В.**

***До захисту допущено
на засіданні кафедри***

протокол № 4 від 12 листопада 2024 р

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Баліцька К.В. Формування сприятливого освітнього середовища в початкових класах закладу загальної середньої освіти – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня вищої освіти “магістр” зі спеціальності 013 Початкова освіта. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2024. 119 с.

У науковій роботі автором обґрунтовано сутність та особливості формування сприятливого освітнього середовища. Проаналізовано сучасні вимоги до формування сприятливого освітнього середовища в початкових класах закладу загальної середньої освіти. Обґрунтовано модель формування сприятливого освітнього середовища в початковій школі. Розкрито організаційно-педагогічні умови формування сприятливого освітнього середовища: створення іміджу школи; налагодження партнерської взаємодії учасників освітнього процесу; формування освітнього простору для молодших школярів згідно вимог Нової української школи. Автором здійснено емпіричне дослідження стану сформованості освітнього середовища згідно Концепції «Нова українська школа» в школах Чернівецької області

Ключові слова: середовище, освітнє середовище, освітній простір Нової української школи, імідж школи, партнерська взаємодія.

ABSTRACT

Balitska K.V. Formation of a favorable educational environment in primary classes of a general secondary education institution - Manuscript. Qualification work for obtaining the Master degree in specialty of 013 Primary Education. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Chernivtsi, 2024. 119p.

In the scientific work, the author substantiated the essence and features of the formation of a favorable educational environment. Modern requirements for the formation of a favorable educational environment in the primary classes of the institution of general secondary education have been analyzed. The model of formation of a favorable educational environment in primary school is substantiated. The organizational and pedagogical conditions: creating the image of the school; establishment of partnership interaction of participants in the educational process; formation of an educational space for younger schoolchildren in accordance with the requirements of the New Ukrainian School. The author carried out an empirical study of the state of formation of the educational environment in accordance with the "New Ukrainian School" Concept in schools of the Chernivtsi region

Keywords: environment, educational environment, educational space of the New Ukrainian School, image of the school, partnership interaction.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ **К.В.Баліцька**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	8
1.1. Формування сприятливого освітнього середовища як психолого-педагогічна наукова проблема.....	8
1.2. Сутнісно-змістовий аналіз поняття «сприятливе освітнє середовище»	20
1.3. Аналіз сучасних вимог до формування сприятливого освітнього середовища.....	34
Висновки до першого розділу.....	45
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	47
2.1. Обґрунтування моделі формування сприятливого освітнього середовища в початковій школі.....	47
2.2. Організаційно-педагогічні умови формування сприятливого освітнього середовища в початкових класах закладу загальної середньої освіти	58
2.2.1. Формування іміджу школи як основа створення сприятливого освітнього середовища.....	59
2.2.2. Налагодження партнерської взаємодії учасників освітнього процесу для формування сприятливого середовища	72
2.2.3. Формування освітнього простору для молодших школярів згідно вимог Нової української школи	78
2.3. Емпіричне дослідження стану сформованості освітнього середовища згідно Концепції «Нова українська школа» в школах Чернівецької області	85
Висновки до другого розділу	100
ВИСНОВКИ	102
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	105
ДОДАТКИ.....	110

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У процесі переходу до демократичного суспільства та впровадження ідей Нової української школи, актуальною для розвитку освіти є концепція гуманізації освітнього середовища. Це передбачає створення сприятливих умов для учасників навчального процесу, які надають дитині життєвий сенс, стають джерелом мотивації, натхнення, творчості та забезпечують єдність у діях учителів, учнів і їхніх батьків через духовну спільність, взаєморозуміння, співпрацю та взаємодію. Атмосфера в освітньому закладі має ґрунтуватися на довірі, любові, співчутті й позитиві, що визначає шлях до успіху як закладу загалом, так і кожного учасника освітнього процесу.

Формування сприятливого середовища для розвитку індивідуальності особистості збагачує та зміцнює суспільство, відкриваючи нові перспективи для його подальшого розвитку. Зміни в соціальній ситуації, суспільній свідомості й ціннісних орієнтаціях спонукають до пошуку нових підходів, які включають не лише удосконалення освіти на основі попереднього досвіду, але й створення умов для сприятливого освітнього середовища.

Стан дослідження проблеми. Проблема дослідження середовища визначається українськими та зарубіжними вченими як одна з найважливіших педагогічних завдань. Вважається, що її розв'язання дозволить сприяти педагогізації середовища, тобто змінити його для посилення виховного впливу на особистість у процесі навчання.

Вплив середовища на розвиток творчого потенціалу особистості вивчали А.Макаренко, В.Сухомлинський, О.Захаренко; культурного середовища – А. Трошева, Н. Романченко; освітнього – А. Воронін, С. Дерябо, В. Слободчиков.

Аналіз наукової літератури свідчить, що середовище визнається одним із чинників формування особистості. На теоретичному рівні обговорюються, а на практиці втілюються окремі аспекти створення сприятливого мікроклімату

та управління ним. Проте обґрунтування сутності сприятливого середовища, розробка його моделі та умов формування потребують подальших досліджень.

Актуальність проблеми, її теоретична й практична значущість, а також доцільність подальших досліджень означеної проблеми зумовили вибір теми магістерської роботи ***«Формування сприятливого освітнього середовища в початкових класах закладу загальної середньої освіти»***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема магістерського дослідження відповідає науковій проблемі кафедри: *«Теоретико-методологічні засади розвитку педагогічної освіти та професійної підготовки фахівців у контексті євроінтеграційних процесів»*.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов створення сприятливого освітнього середовища в початкових класах закладу загальної середньої освіти.

Відповідно до мети дослідження визначено такі основні **завдання дослідження** :

1. Розкрити сутність навчально-виховного середовища на основі аналізу філософської, психологічної і педагогічної літератури.
2. Теоретично обґрунтувати модель створення сприятливого освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти.
3. Охарактеризувати організаційно-педагогічні умови створення сприятливого освітнього середовища в початкових класах закладу загальної середньої освіти.
4. Дослідити стан сформованості освітнього середовища згідно Концепції «Нова українська школа» в школах Чернівецької області.

Об'єкт дослідження – освітній процес у закладі загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови створення сприятливого освітнього середовища в початкових класах закладу загальної середньої освіти.

Для досягнення поставленої мети і виконання завдань застосовувалися такі **методи дослідження**:

- теоретичні методи: аналіз та узагальнення наукової психолого-педагогічної літератури, що дозволяє порівнювати різні підходи до вивчення досліджуваної проблеми;
- емпіричні методи: педагогічне спостереження, анкетування, проведення бесід, а також аналіз продуктів діяльності;
- статистичні методи: кількісний та якісний аналіз зібраного емпіричного матеріалу..

Теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що на основі наукових поглядів було узагальнено й розкрито поняття сприятливого освітнього середовища; визначено його складові (інтелектуальну, виховну, психологічну, науково-методичну, соціальну, культурно-естетичну, фізичну, санітарно-гігієнічну, електронну); розроблено модель сприятливого освітнього середовища, яка включає його структуру, зміст, принципи, фактори, ознаки, учасників, умови, етапи та результати; обґрунтовано організаційно-педагогічні умови, що сприяють його формуванню (створення позитивного іміджу школи, організація взаємодії учасників педагогічного процесу в умовах доброзичливого мікроклімату, управління процесом створення сприятливого навчально-виховного середовища).

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, організаційно-педагогічні умови створення сприятливого освітнього середовища можуть бути реалізовані в рамках гуманізації та демократизації школи, а також через упровадження ідей Концепції «Нова українська школа». У закладах вищої освіти теоретичні положення та практичні матеріали цього дослідження можна застосовувати в роботі зі студентами, а також у процесі підвищення кваліфікації вчителів і освітніх менеджерів.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювалися на студентській науковій конференції; доповідалися на

науково-методологічних семінарах кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького університету.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Формування сприятливого освітнього середовища як психолого-педагогічна наукова проблема

Педагогічні ідеї створення сприятливого середовища для особистості впродовж століть перетиналася з ідеєю гуманізму, оскільки їх підґрунтям є сприятливий мікроклімат, позитивне емоційне поле і дух школи, доброзичливий стиль взаємин усіх учасників освітнього процесу, колективна творчість, затишна обстановка та ін. та розглядалися в працях учених в різні історичні епохи.

Проблема сприятливого середовища висвітлена *Квінтіліаном*, який, з позиції гуманної педагогіки, стверджував, що створення такого середовища передбачає підтримку в дітях прагнення до навчання і пропонував це робити, дотримуючись правил, котрі призводять до доброзичливих відносин між батьками і вчителями; сприяють створенню атмосфери співробітництва між вчителями і учнями, оскільки вчителі привітні і ласкаві, не відштовхують дітей своїм суворим звертанням, а прилучають їх до себе батьківським розташуванням, манерами і словами, рекомендують науки, до яких вони приступають, з боку їх переваг, привабливості і легкості, більш старанних учнів час від часу хвалять, тобто вчителі ставляться до учнів з любов'ю, легко завойовуючи їхні серця, а дітям від цього приємніше перебувати в школі, треба заохочувати дитину то проханнями, то похвалами, підводити її до того, щоб вона раділа, коли що-небудь вивчить [47].

Говорячи про особливе значення взаємин у навчально-виховному процесі, він стверджував, що викладати інформацію треба дружнім і приємним чином у формі бесід, змагань, розгадування загадок або у формі притч і байок. І що особливо важливо для нашого дослідження, робити це треба в світлій, чистій, прикрашеній картинами класній кімнаті.

Слід також зазначити, що правила, які покладені в основу принципу природовідповідності є основою гуманної педагогіки і обов'язковою умовою створення сприятливого середовища: людина лише в суспільстві може розвинути свою щиру Природу, і про силу її Природи треба судити не по силі окремих індивідуумів, а по силі всього суспільства.

До цієї теми звертався також *Конфуцій*, який у своїй теорії проголошував духовне зростання Людини, надавав важливого значення взаємодії людей, прагненню до взаємного інтелектуального збагачення. Розглядаючи позитивну взаємодію людей як чинник сприятливого середовища, Конфуцій стверджував, що вчитель і учні зростають разом у процесі співпраці і співтворчості, гуманного ставлення один до одного. Він вважав, що навіть у суспільстві двох людей можна неодмінно знайти, чому навчитися: достоїнствам можна наслідувати, а на недоліках – учитися. Той, хто щиро бажає стати учнем, заслуговує на уважне і привітне звертання. Учитель не може принижувати його підозрілістю, дріб'язковою опікою, розмовами про дрібниці. Так само вчитель не зобов'язаний виділятися незвичайною ерудицією і благочестям – йому варто робити лише те, чому й інші зможуть наслідувати. Учителя вирізняє вміння точно обирати слово, жест і вчинок, діяти завжди «вчасно». Конфуцій говорив про сприятливий простір, який забезпечує довіру, щирість, привітність у відносинах між людьми. Він уникав насильства над учнями, вважаючи, що необхідно розвивати в них моральну волю; визнавав рівність усіх людей у навчанні; твердо вірив у непереборний вплив морального прикладу; під людяністю розумів шлях кожної людини до себе; вважав, що в єднанні людяності і знання полягає повнота людського буття; цінував своїх учнів за їхні не лише неповторні індивідуальні якості, але і проголошував метою навчання розвиток природних задатків дітей; вірив у природну здатність до добра, оптимізму, людяності [47].

Вважаємо, що ці ідеї Конфуція є основою сприятливого навчально-виховного середовища, основна ідея якого – духовне зростання Людини, віра в природну здатність до добра, оптимізму, людяності.

Основоположник дидактики, Я. Коменський, був першим з педагогів, хто обґрунтував принцип природовідповідності, згідно якого, педагогічний процес лише тоді буде націлений на формування особистості в дитині і буде цілісним, коли він пов'яже дитину з її дійсним життям [61]. Створення сприятливого середовища для розвитку особистості враховує цей принцип, він передбачає визнання закономірностей формування особистості в атмосфері гуманних відносин відповідно до ідеалів добра і суспільної користі.

Вчений відстоював гуманістичну програму шкільної справи, сприяв перетворенню навчального закладу з місця безглузлого зубріння і тілесних покарань, у храм розумного, радісного виховання і навчання, у школу краси, любові й уваги до дітей. Така школа бачилася йому як заклад постійної розумової праці учнів, змагання розумів і дарувань. Вчений вважав, що розумно організоване навчання жадає від наставника і вихованця зусиль на межі своїх можливостей. Я. Коменський говорив про школу, в якій учні навчалися б усьому тому, що може зробити їх мудрими, добродішними, благочесними, і така освіта повинна ґрунтуватися на добровільності, без будь-якого примусу. Він припускав не побої, догани і громадський осуд, а похвалу, жарт, щоб вони завжди заохочували привселюдно старанних дітей [48]. Слід зупинитися на питаннях моральності у працях Я. Коменського, оскільки окремі напрями його актуальні для гуманної педагогіки і створення сприятливого навчально-виховного середовища.

У контексті нашого дослідження слід звернути увагу на те, що Я. Коменський порівнює керівника із сонцем, наслідуючи якому, він буде намагатися втримувати юнацтво в належних межах: постійним прикладом, будучи сам живим зразком в усьому, чому потрібно навчити, наставляннями, умовляннями, іноді і доганами. Однак, навчаючи, нагадуючи, наказуючи, він повинен прагнути до того, щоб усе це було перейнято батьківським почуттям і прагненням усьому навчити і нікого не скривдити.

Особливу увагу представники гуманної педагогіки приділяли взаємодії людини з навколишнім середовищем. Так, надаючи величезного значення

впливу навколишнього середовища на розвиток особистості, *Дж. Локк* стверджував, що від виховання і зовнішніх обставин залежить весь її розвиток [44]. Він говорив про взаємодію особистості й суспільства у широкому соціальному і філософському контексті, виділяючи роль сприятливих умов і уміння пристосовуватися до життя і практичної діяльності, виявляти цікавість до вивчення того, у чому вона може бути корисною своїй країні. Тому завданням виховання дитини є формування її характеру і моральних якостей, здатності енергійно стверджувати моральні ідеали. Але у взаємодії особистості та суспільства Дж. Локк пріоритетне значення надавав індивідуальності, зазначаючи, в процесі різноманітної діяльності розкриваються природні характери, схильності і здібності дитини, спираючись на які, нічого не нав'язуючи і не перетворюючи заняття в тягар, педагог може успішно управляти її навчанням.

Дж. Локк, вказуючи на необхідність гуманного ставлення до дитини, підкреслював особливий вплив позитивних емоцій і почуттів, спрямованих на успіх у навчанні. Протестуючи проти зубріння і догматики, він розробив «м'які методи» навчання, орієнтовані на природні інтереси і позитивні емоції дітей, обумовлені прагненням зробити викладання «привабливим». З цією метою він рекомендував використовувати ігрові форми навчання, застосовувати книги з картинками, навчати шляхом практичного закріплення набутого знання і уміння, піклуватися про те, щоб діти завжди робили із задоволенням те, що для них корисне. У цьому він убачав умову успішності навчання. Розглядаючи питання про стимули і мотивацію навчальної і позанавчальної діяльності як ефективного педагогічного засобу виховання, він уважав, що тілесні покарання повинні бути «крайньою виправною мірою». Педагог виступав проти авторитарного, зовнішнього тиску на дітей, він установив залежність поведінки від мотивів, цих «могутніх стимулів душі», і спробував виявити механізм, який керує ними. Він стверджував, що мистецтво вихователя полягає у використанні кожної доброї нагоди, що зміцнює позитивну звичку.

Дж. Локк уважав, що середовище повинно бути зорієнтоване на завзяту працю дитини для досягнення успіхів. Але при цьому необхідно враховувати суспільну думку дорослих, створювати сприятливі умови для формування позитивних емоцій і почуттів задоволення, спрямованих на успіх.

Необхідно розглянути досвід Ж.-Ж.Руссо, який, проектуючи середовище для власної системи виховання, прагнуч, насамперед, забезпечити свободу розвитку особистості дитини. Основою його педагогічної програми було «природне виховання». Крім того, він підкреслював, що ніщо не може привести дитину до успіху, «крім добре спрямованої волі», необхідно відмовитися від спроб вирішити долю дитини за неї саму, полишаючи її власного вибору і заважаючи природному розвитку.

Розглядаючи роль навколишнього середовища у формуванні особистості, він говорив, що виховання дається нам природою, людьми, речами. Внутрішній розвиток наших здібностей і наших органів є вихованням, яке одержується від природи; навчання тому, як користуватися цим розвитком, є вихованням з боку людей; а придбання нами власного досвіду завдяки предметам є вихованням з боку речей. Ж.-Ж. Руссо вважав, що дитина не здатна впливати на ситуацію, що відбувається довкола неї, успішність не залежить від неї, а це повинні робити дорослі, турбуватися про успішність дитини.

Вчений відстоював ще одну важливу ідею: вихователь повинен «підлаштовуватися» до вихованців, не обмежувати їхню волю, а тільки бути завжди поруч і «допомагати їм». Він був цілком проти насильства над дитиною, відмовлявся від будь-яких покарань, наказів, влади над дитиною. Звертаючись до педагогів, він говорив, що справа дитини – бажати, шукати, знаходити, а ваша справа – зробити навчання доступним для неї, мистецьки зародити бажання і дати засоби задовольнити його.

Імпонує нам його думка про те, що середовище, у якому виховується дитина, повинно сприяти розвитку в неї відчуття особистісної волі; щоб у цьому середовищі сформувалася людина, яка в подальшому не буде вже мати

потреби в іншому керівникові, крім самої себе. Ж-Ж.Руссо прагнув створити гуманне освітнє середовище для забезпечення розвитку волі дитини, спрямованого на вільне, природне виховання, самовизначення і формування внутрішньої мотивації і громадянськості.

У цьому ж напрямі працював *Й.Песталоцці*, орієнтуючись на особистість вихованця, його інтереси, природовідповідний розвиток, саморозвиток, прагнув до пошуку шляхів впливу «на серце, розум і руку» – сил віри і любові [61]. Приваблює те, що він чітко диференціював стихійний вплив середовища на формування дитини і свідомий педагогічний вплив педагога, кінцевий результат якого залежить від правильно обраного методу. Він був переконаний у сприятливому впливі «сімейної обстановки» на самопочуття і поведінку дітей у навчальному закладі. Мета в моральному оздоровленні дитячого колективу була передусім спрямована на те, щоб, скориставшись почуттям, яке пробудилися в дітях, зробити їх братами, згуртувати весь будинок, немов одну велику родину, і на основі таких відносин оживити у всіх дітях почуття справедливості й моральності. Намагаючись створити «сімейну обстановку» у дитячій установі, педагог виділяє роль особистості вихователя, підходить до усвідомлення значення «спільного життя» і переживань як основи морального становлення дітей. Можна сказати, що він прагнув до створення сприятливого середовища на основі моральної взаємодії. Він уважав, що першим паростком моральності є виникаюче в дитині почуття довіри, віри і любові як мотиву до активної діяльності [47].

Й.Песталоцці підкреслював, що взаємодія педагога й учнів у школі й родині повинна ґрунтуватися на повазі один до одного і передачі старшим поколінням молодшому загальнолюдських цінностей. Дитина, яка оточена атмосферою любові і зустрічаючи розуміння дорослого, який цікавиться її духовним життям і готовий прийти на допомогу, виростаючи, виявляє ті ж почуття стосовно інших людей. Навчання дітей він підкорив вищій меті – пробудженню в них усіх найкращих почуттів. Виховання дитини в душі людяності можливе при партнерських гуманних відносинах, які відбуваються

в сприятливому середовищі. Вчений закликав учителів допомогти учням організувати доброзичливе спілкування, зазначав, що потрібно звертати їхню увагу на позитивні сторони тих, з ким вони спілкуються на основі етичних норм і правил.

Крім того, він також приділяв велику увагу ролі навколишнього середовища для розвитку особистості і говорив, що дієво, істинно і природовідповідно формуванню людини сприяє лише те, що захоплює її, впливаючи на сили природи у всій їх сукупності, тобто на серце, розум і руку. Вчений підкреслював значення сприятливого мікроклімату в педагогічному процесі, вважав, що треба не тільки включати в освітній простір усіх дітей, але і виховувати їх у дусі співробітництва в сприятливій атмосфері, тобто здійснювати орієнтацію на інтереси і природовідповідний розвиток вихованця через систему міжособистісних відносин у дусі людяності.

Цінними для нашого дослідження є ідеї К. Вентцеля про те, що необхідно створити максимально сприятливі умови для вільного, творчого індивідуального розвитку особистості дитини, виділити «культ дитини» [21]. Учений стверджував, що систем виховання повинно бути стільки, скільки існує дітей. На його думку, розмаїття виховання – це його вихідна точка. Кожна дитина припускає свою особливу систему виховання [21]. Педагог розробив цілком слушну «Декларацію прав дитини», стверджуючи, що жодна дитина не може насильно примушуватися до відвідування тієї або іншої освітньої установи. Виховання й освіта є вільною справою дитини: кожна має право ухилитися від того виховання й освіти, що йде врозріз з її індивідуальністю. Він доводив, що лише організовуючи життєдіяльність дитини, збуджуючи активність, можна розвинути її як повноцінну творчу вільну особистість, виявити весь її потенціал. Сам же розвиток дитини здійснюється в ході її взаємодії з навколишнім середовищем, у процесі духовного шукання цінностей, які засвоюються особистістю, а завданням педагога є створення середовища, що виховує і навчає, стимулює до спілкування з іншими людьми і взаємодії з об'єктами культури, сприяє

активності дитини. К.Вентцель вірив у дитину, у її безмежні творчі можливості, мріяв зробити школу дійсним Будинком дитячої радості, для чого проголосив «Демократизацію прав дитини» і «Культ дитини». Найважливішими принципами його вільної школи були: активне відношення дитини до життя, природи і навчально-пізнавальної діяльності; пробудження потреби в систематичній самоосвіті, стимулювання самовиховання з метою «власної роботи думки і на підставі особистого досвіду морального ідеалу»; організація життя дитячого колективу на основах самоврядування, формування творчого відношення вихованця до самого себе, до того громадського життя, що його оточує. Педагог ставав «другом, братом дитини, її старшим товаришем», оскільки відносини між ними будувалися у формі «вільного духовного спілкування». Педагог уважав, що вчителями повинні бути лише ті, кого діти полюбили, з якими вони бажають знаходитися в постійному духовному спілкуванні.

Особливу вагу для розкриття проблеми формування сприятливого навчально-виховного середовища мають ідеї К. Ушинського, який вважав, що навколишнє середовище є джерелом задоволення щиросердечних потреб Людини, а на прагнення до щиросердечної діяльності вихователь повинний дивитися як на головну життєву вимогу душі, дивлячись на мету виховання, бачити свою основну мету і основний засіб свого впливу на розвиток вихованця. Учений стверджував, що, насамперед, усяка людська душа вимагає діяльності і, дивлячись по роду цієї діяльності, що дають їй вихователь і навколишнє середовище і яку вона сама для себе відшукає, – такий напрям і прийме її розвиток. Педагог підкреслював значущість надання дитині можливості діяти відповідно до інтересів у пошуках шляхів самореалізації, вважаючи, що вихователь повинен оточувати дітей такою сферою, у якій вони легко могли б знайти діяльність якщо не корисну, то принаймні не шкідливу.

Вважаємо цінним те, що К.Ушинський виділяв вплив навколишнього середовища на розвиток особистості, прагнув до створення умов, які наповнені атмосферою пошуку себе в цьому житті, оскільки тоді «стомлена

сухістю науки» дитина не «відвернеться від неї» [93]. Педагог стверджував, що взаємодія в сприятливому середовищі дозволяє задовольнити потреби Людини в повному обсязі через систему додаткової освіти, позакласну роботу і багато чого іншого.

Погоджуємося з думкою вченого про те, що все навчання і все шкільне життя повинні бути перейняті розумним і моральним вихованням. У розумно побудованій школі покарань за лінощі бути не може, тому що уроки проводяться в класі; покарань за витівки – також, тому що діти зайняті і пустувати їм ніколи. Усе, що може бути допущене в такій школі, так це найлегші стягнення за неухважність або заохочення за увагу.

Проблемі сприятливого середовища також приділив увагу *Я. Корчак*, який сформував Закони доброти, що захищають дитину від будь-яких форм безправ'я і розкрив їх у праці «Право дитини на повагу», що декларує гуманні способи відносин [47]. Свої педагогічні ідеї гуманізму він упроваджував у Будинку Сиріт, де захисту інтересів дитини, утвердженню моральних норм, взаємин, розумного порядку приділяли увагу авторитетні хлопці, обрані колективом, – рада самоврядування, товариський суд, дитячий парламент. Він прагнув, наскільки це можливо, до створення гармонії взаємин. Він стверджував, що вчитель повинен прагнути до збереження добросердя, допомагаючи на цьому шляху своїм вихованцям, отримувати творчу насолоду, «оскільки результати відчутні, визнання безпосереднє». Іншими словами, він прагнув створити сприятливий психологічний мікроклімат і закликав педагогів створювати найкращі умови для життя на радість усім. Основною ідеєю Я.Корчака було формування «Прав дитини», спрямованих на повагу через створення сприятливого мікроклімату [61].

Науковці висловлюючи думку стосовно гуманізації шкіл, педагогіки співробітництва, звертав увагу на те, що вони дають змогу зробити дитину добровільним і зацікавленим соратником, співробітником, одиномисцем у своєму ж вихованні, навчанні, становленні, зробити його рівноправним учасником педагогічного процесу, турботливим і відповідальним за цей

процес, за його результати» [2]. Учені звертали увагу на доцільність оформлення шкіл «живими» фотографіями учнів та вихованців, які є найбільшою цінністю кожної школи на противагу стендам з «безособистісною» інформацією.

У контекст нашого дослідження вплітаються й ідеї О.Сухомлинського, які були спрямовані на покращення взаємодії школи і соціального середовища, що впливають на дитину з метою формування її гармонійної особистості. Він зазначав, що вирішення виховних завдань можливе лише за умови тісного співробітництва з «природними чинниками». Аналіз ним основних теоретичних підходів до проблем школи і навколишнього середовища дозволив О.Сухомлинському виділити три наукові точки зору, що існували на проблему в його час.

Перша позиція стверджує, що школа не потребує зв'язку з навколишнім середовищем, адже її головне завдання — навчання дітей. Такий підхід формує замкнуту систему, де зовнішнє середовище тільки заважає педагогам, а навчальний процес орієнтований переважно на розвиток пам'яті дитини, дисципліну та слухняність, що може призводити до фізичних і психічних проблем.

Друга точка зору підтримує ідею «шкіл життя», де навчання пов'язане із середовищем, оживляючи навчальний процес за допомогою прагматизму (приклади — Англія, Франція, Швейцарія, США).

Третя позиція, яку підтримував О.Сухомлинський, розглядає середовище як активний фактор у вихованні дитини. Шацький поділяв впливи на природні і соціальні та виділяв «малий» і «великий» педагогічні процеси. Він вважав, що школа повинна враховувати всі організовані і неорганізовані впливи, підтримувати позитивні і боротися з негативними. В його концепції школа стає регулятором і організатором дитячого життя, спираючись на досвід дитини і враховуючи вплив середовища.

Шацький запропонував ідею «виращування» особистості, де використовувалися цінності, традиції та норми середовища. У своїй праці

«Дитяча праця і відпочинок» він описав створення сприятливого психологічного мікроклімату, де взаємини будуються на повазі і турботі. Він вважав, що життя дитини відображає навколишнє середовище, і це обов'язково слід враховувати у педагогічній роботі. Шацький також наголошував на важливості підбору кваліфікованих педагогів і демократичних відносин з дітьми, що допомагає уникати конфліктів.

А. Макаренко наголошував, що виховання формується середовищем, а не лише вихователем. Він підтримував ідею єдиного колективу педагогів і учнів, у якому батьки, педагоги і учні спільно управляють школою, що забезпечує атмосферу взаємоповаги і співпраці. Макаренко також вважав, що виховання має бути спрямоване на позитивні проєкції в людині і будуватися на довірі та любові. Він розробив теорію, в якій виховання відбувається через колектив, що є моделлю суспільства і сприяє формуванню особистості.

Обидва педагоги підкреслювали важливість створення сприятливого середовища для розвитку дитини, врахування її інтересів і залучення до спільної діяльності, яка сприяє успішному формуванню особистості через взаємодію з оточенням.

Слід звернути увагу на ознаки стилю дитячого колективу: мажор, бадьорість, постійна готовність до дії, відчуття власного достоїнства. Ідея захищеності повинна бути присутньою у колективі і прикрашати його стиль, тобто кожна особистість повинна почувати себе захищеною від насильства, самодурства, знущання, потрібно виховувати звичку уступити товаришу [68]. Школа повинна пронизати й огорнути дитину тисячами соціальних зв'язків, що допомогли б виробленню морального характеру. Звідси специфічні вимоги до вчителя. Головною його функцією є введення учнів у життя, а саме життя при цьому розкривається як система творчості. Педагогічне співробітництво в сприятливому середовищі обумовлене загальними інтересами, задоволенням від процесу інтелектуального (і іншого) взаємозбагачення.

Виховний процес А. Макаренко організовувався з урахуванням впливу навколишнього середовища, через інтеграцію «внутрішнього середовища» і

педагогізацію середовища навколо установи, включаючи вихованців у процес перетворення середовища. Особливу увагу він приділяв взаємодії вихованців з навколишнім життям, через спілкування дитячого колективу з установами, що мають гарний виховний потенціал (підприємства, вчені і студенти, артисти театрів та ін.). Уся виховна система мала головну мету: вихованці повинні побачити найрадіснішу перспективу: кожен з них бажав би і прагнув стати «людиною-творцем», «людиною-громадянином», «людиною, що зобов'язана бути щасливою», засвоїв цінність людської особистості. Принципово значущим у теорії А.Макаренка було виділення виховного впливу на особистість навколишньої природи, що створює гармонічну взаємодію в колективі, сприяє своєчасному задоволенню органічних і соціальних потреб.

Розглядаючи проблему створення сприятливого середовища, слід звернутися до праць В. Сухомлинського. Розмірковуючи про міжособистісні відносини, вчений підкреслював роль довіри до дитини, яка викликає прагнення і бажання стати краще. Він уважав, що педагогічна мудрість і майстерність полягають у тому, щоб дбайливо зберігати в душі дитини тяжіння до прекрасного, прагнення бути гарним. Ця думка і значення міжсоціальних зв'язків неодноразово ним підкреслюється. Педагог стверджував, що спілкування дітей сприяє розширенню інтересів до придбання досвіду, робить їх «вихованими». В. Сухомлинський не вводив у свої наукові праці поняття «сприятливе середовище», але, на нашу думку, в основу своєї діяльності поклав принципи його створення [52].

Отже, проаналізувавши й узагальнивши праці видатних учених, стверджуємо, що проблема створення освітнього середовища досліджувалася зарубіжними і вітчизняними вченими в різні історичні епохи і створювала передумови розвитку сучасних ідей формування особистості учня в умовах сприятливого навчально-виховного середовища школи.

1.2. Сутнісно-змістовий аналіз поняття «сприятливе освітнє середовище»

Аналізуючи наукову літературу, можна розглядати середовище як складну динамічну систему, яка може змінюватися та перебудовуватися відповідно до соціально-педагогічних умов і впливати на реалізацію творчого потенціалу особистості. Саме тому доречним і доцільним є створення сприятливого середовища для всіх суб'єктів освітнього процесу.

У контексті нашого дослідження особливо важливим є вивчення середовища особистості. Це пов'язано з тим, що середовище особистості, змінюючись, розширює межі світу і водночас самовдосконалюється. Оточення має бути організоване відповідно до системи цінностей, яку сповідують суб'єкти, що знаходяться в ньому. Його значення вимагає детального розгляду на основі різних підходів та інтерпретацій.

Вивченням середовища займаються різні науки, такі як філософія, етика, соціологія, екологія, педагогіка та психологія. Історично поняття «середовище» виникло в природничих науках. Хоча це поняття має різні значення у фізиці, хімії та біології, воно скрізь має, по суті, однаковий зміст. Поняття «довкілля» розкривається через категорії простору, середовища та умов.

По-перше, середовище - це простір. Філософська категорія «середовище» добре вивчена з метою виявлення загальних ознак, які пояснюють багато проявів довкілля. Простір є формою існування і, як форма існування, спонукає нас до взаємодії як у просторі, так і поза ним, якщо простір обмежений. Взаємодія виникає через існування. Простір може самоорганізовуватися або організовуватися, а порядок встановлюється відповідно до конкретних цілей.

Філософи вказують на певні характеристики простору, як-от довжина, структура та взаємодія елементів, що впливають на емоційне сприйняття (І. Кант). Оскільки простір відкритий і незамкнений, він може взаємодіяти з іншими системами, утворюючи складні, невичерпні зв'язки, що створює додаткові можливості для впливу на розвиток особистості.

За Г. Парсонсом, оточення чи середовище може поділятися на різні підсистеми — біологічну, особистісну, соціальну та культурну, які стають основою організованого середовища, що активно впливає і взаємодіє з освітньою системою.

Вплив середовища на систему можна розглядати як необхідний або побічний. О.Сухомлинський наголошує, що межі між системою і середовищем бувають нечіткими, оскільки соціальні системи не завжди мають визначені просторові та часові обмеження. Взаємозв'язок між системою та середовищем іноді настільки тісний, що важко визначити, до якої з них належить певний феномен. До системи належать об'єкти, які безпосередньо впливають на її характеристики. Зовнішні ж об'єкти, які опосередковано формують властивості системи через її компоненти або загальну структуру, належать до середовища. Рух системи в середовищі можна розглядати як процес взаємодії між ними.

Розглянемо поняття «середовище» через призму умов та оточення. У тлумачних словниках воно трактується як навколишні соціально-побутові умови, обстановка, а також як сукупність людей, об'єднаних спільними умовами; це соціально-побутові обставини, в яких проходить життя людини, її оточення [6, с.75].

Розуміння середовища як оточення дає змогу виділити певні його характеристики для побудови поняття. Термін «оточення» вказує на близькість факторів, що впливають на людину. В цьому сенсі використовується поняття «навколишнє середовище», яке охоплює умови існування як усього людства, так і кожної окремої людини.

Середовище охоплює все, що оточує людину від її народження до кінця життя: від сім'ї та найближчого оточення до соціального середовища, в якому вона живе, і яке сприяє її розвитку, соціалізації та формуванню як особистості. Виходячи з цього розуміння, соціальне середовище можна визначити як сукупність суспільних, матеріальних і духовних умов, факторів, відносин

тощо, які оточують особистість та впливають на її свідомість, поведінку і діяльність [223 с.62].

І.Бех [108] виділяє характеристики середовища, акцентуючи увагу на умовах, які створюють життя, а точніше «спосіб життя». Водночас автор зазначає, що середовище людини - це не лише її оточення, а й те, що вона сприймає, на що реагує, з чим контактує та взаємодіє. Термін «середовище» відрізняється від терміну «оточення» саме реакціями людини, ступенем контролю над середовищем або силою його привласнення.

Аналіз соціально-психологічної літератури дозволяє говорити про соціальне середовище. Соціальне середовище включає в себе не тільки суспільство в цілому, форми і типи відносин, характерні для соціального середовища в даний момент часу (макросередовище), але і прямий і безпосередній контакт з навчальним колективом, сім'єю і друзями (в тому числі референтними) (мікросередовище). Обидві сфери виконують різні функції, але зазвичай вони є формуючими, контролюючими, психотерапевтичними та соціально-технічними, оскільки формують погляди і ставлення та впливають на соціальне середовище, групи і стосунки між людьми.

У прикладній соціології середовище розглядається в межах соціального мікросередовища, тобто об'єктивної соціальної реальності. Це середовище є сукупністю матеріальних, політичних, ідеологічних і соціально-психологічних чинників, які безпосередньо взаємодіють з індивідами і позитивно впливають на них у процесі їхнього життя. Вплив середовища на індивіда відбувається через безпосередні чинники його найближчого оточення, на яке, в свою чергу, впливають найважливіші риси суспільства.

Варто зазначити, що соціальне мікросередовище є динамічним і змінним у своїх характеристиках як через взаємодію з іншими мікросередовищами, так і через взаємодію з конкретною особистістю.

Отже, середовище можна визначити як: оточення, сукупність природних умов, у яких відбувається діяльність людського суспільства та організмів;

навколишні соціально-побутові умови, обстановку, а також групу людей, об'єднаних спільними умовами [2].

Поняття «середовище» різними дослідниками трактується по-різному, що породжує різноманітність класифікацій його форм. Оскільки ми досліджуємо соціальну систему, перелік можливих середовищ співвідноситься із соціальним середовищем: природним, політичним, економічним, культурним і, як окремий випадок, освітнім. Теорія систем свідчить, що чим більш організована система, тим більше вона чутлива до свого середовища і тим активніше на нього впливає.

Види середовищ розрізняють за такими ознаками: за природою системи – природне, штучне; за структурою наукових дисциплін – економічне, літературне, географічне; за каналами сприйняття – візуальне, аудитивне; за часовими характеристиками – постійне, тимчасове, ситуативне; за типами діяльності – виробничо-трудове, суспільно-політичне, навчально-виховне; за способом життя – природне, соціальне, культурне, діяльнісне.

Деякі автори розглядають середовище як об'єкт, через який суб'єкт відтворює себе.

У соціальних науках поняття «середовище» визначається як навколишній світ, що перебуває у конфлікті з внутрішньою, вродженою діяльністю та поведінкою людини, або як сукупність природних і соціальних умов, або як об'єктивна реальність, що існує відповідно до законів суспільного розвитку.

Соціологи розглядають працю, професію та професійне середовище як один з найважливіших елементів соціального середовища. Наприклад, Л.Гриневич та Н. Шиян розуміють середовище як соціальне та культурне оточення, де кожна формальна організація або система функціонує в певному середовищі, яке тісно пов'язане з соціальним та культурним оточенням; І.Бех вважає дім та початкову школу основними соціальними середовищами, в яких відбувається «соціалізація індивіда»; а О.Онишків [39] вважає робоче середовище основним соціальним середовищем, в якому відбувається соціалізація особистості. О.Онишків розглядає дім і початкову школу як

основні соціальні середовища, в яких відбувається «індивідуальна соціалізація», а І.Бех виділяє елементи шкільного середовища (район, соціальний склад класу, соціологічні та психологічні впливи різних груп, рівень домагань батьків, релігійна та етнічна приналежність, професійна група, дохід батьків та рівень освіти).

Психологи розуміють середовище як об'єктивну реальність, яку люди суб'єктивно переживають, з якою вони взаємодіють у своєму житті і до якої мають певне ставлення. Вони також пропонують розглядати «соціальне» і «фізичне» середовище як взаємопов'язані явища світу, зберігаючи при цьому реалістичну складність цього світу. Вчені зазначають, що різні фактори навколишнього середовища впливають на свідомість особистості, яка розвивається. При цьому «соціальна ситуація розвитку» визначається як особливе поєднання внутрішніх процесів розвитку і зовнішніх умов, які характерні для кожного вікового етапу і визначають динаміку психічного розвитку в даний віковий період [27].

Г. Костюк стверджував, що розвиток дитини залежить не лише від її вроджених здібностей, а й від соціокультурного досвіду, який вона отримує від спілкування з оточенням [27].

Цей відомий психолог вважав недоліком вивчення навколишнього середовища наступне: «Те, що ми вивчаємо навколишнє середовище в абсолютних термінах: Там ми можемо дізнатися про культуру житлового простору, про те, чи є у дитини окреме ліжко, скільки разів вона приймає ванну, коли змінює білизну, чи читає сім'я газету, яку освіту отримують мати і батько і т.д.» [27] Г. Костюк стверджував, що »середовище є виступає джерелом розвитку з точки зору розвитку особистості та її унікальних людських характеристик.

У психології та педагогіці соціальне середовище вивчається як середовище, в якому формується особистість.

У контексті нашого дослідження слід звернути увагу на роботу В. Паніотто в галузі соціального середовища. Ця робота дає можливість

розглядати соціальне середовище з точки зору позитивного впливу людського оточення на кожну людину і як суб'єкта діяльності та спілкування, і як об'єкта соціального та групового виховного впливу. Автор розглядає соціальне середовище як певну єдність загального, особливого та індивідуального. На розвиток особистості, формування особливостей її психічного світу впливають не лише характеристики суспільства в цілому та соціальної структури (клас, соціальна група, група, до якої належить індивід), а й характеристики елементів «мікросередовища», таких як сім'я та середовище спілкування індивіда (друзі, товариші, знайомі, сусіди тощо). Кожен з цих елементів має загальні, специфічні та індивідуальні характеристики і різною мірою відображає соціальні відносини, характерні для даного суспільства, а також може бути поєднанням суперечливих елементів, породжених різними соціальними умовами [16].

Водночас, як зазначає В.Паніотто, необхідно враховувати матеріальне середовище, що оточує людину, тобто предмети побуту, пов'язані з певним способом життя, і, найголовніше, знаряддя і предмети праці. Все це - складові матеріальної культури, в межах якої людина живе і працює і яка є частиною матеріальних умов повсякденного життя.

Людина і навколишнє середовище як складні системи є предметом дослідження філософії, соціології, біології, економіки, екології, зоології, менеджменту, психології та педагогіки, які встановлюють взаємний вплив людини і навколишнього середовища. Людина включена в різні системи і є носієм різних природних і соціальних якостей, тоді як людина в своєму середовищі зберігає свою цілісність і змінюється в ньому (В. Кузьмін).

Є. Головаха стверджує, що взаємодія сторін (вихователя і вихованця) розвиває особистість як вихованця, так і вихователя і вдосконалює їх обох завдяки керівній ролі вихователя. У системному розгляді взаємодії учасників освітнього процесу та мікросередовища важливими є не лише компоненти, а й їхня структура, характер і механізми зв'язків усередині системи. Науковці підкреслюють, що соціальне середовище для викладачів і співробітників є

проявом суспільного життя, його сферою, рівнем і типом суспільних відносин, з якими вони певним чином взаємодіють у процесі вирішення завдань у групі та в ході своєї навчально-виховної діяльності зі студентами. Соціальне середовище стимулює педагогічний колектив організовувати колективи студентів у мікросередовищі та працювати більш продуктивно.

У філософській, психологічній та педагогічній літературі подано різноманітні соціальні, педагогічні та психологічні характеристики основних мікросередовищ життєдіяльності школярів. Аналізуючи різні дослідження, можна визначити «середовище» як складову культурно-освітнього середовища.

В.Паніотто стверджує, що освітнє середовище є середовищем формування особистості, основою всього способу життя в суспільстві, середовищем соціалізації молодого покоління на всіх рівнях - матеріальному, організаційному, кадровому, змістовому тощо - тобто воно функціонує в усіх соціальних середовищах, виконує громадянські функції та свідомо бере участь у соціальних змінах. Стверджується, що це тип соціального середовища, який готує людей до свідомої участі в соціальних змінах. Однак, будучи визначальним, освітнє середовище не може діяти ізольовано, а тісно взаємодіє з виробничим, сімейним, побутовим і політичним середовищами та використовує їхні виховні можливості [17].

Ідея виховання через середовище знайшла практичне втілення в екологічній педагогіці (О.Савченко, Н.Гузій, О.Пометун, І.Зязюн). Наприклад, В. Шульгін зазначає, що середовище є не тільки основним важелем виховання в педагогічному процесі, а й умовою дослідження особистості.

Соціальна педагогіка враховує взаємодію особистості та середовища. Це пов'язано з тим, що вивчення середовища будь-якого виховного суб'єкта розкриває знання про сам суб'єкт, характер його взаємодії з середовищем, його функціонування та закономірності його розвитку. Таким чином, забезпечивши правильну взаємодію між вихованням і впливами середовища відповідно до його цілей, стає можливим педагогічно доцільно організувати середовище,

розширити його виховний вплив, керувати процесом взаємодії з середовищем і оптимально використовувати його виховний потенціал.

Освіта відбувається через власний досвід учня, який повністю визначається середовищем, а роль вчителя зводиться до організації та координації [17]. За сприятливого середовища через деякий час дитина приходить у власне завтра і починає жити сьогоднішнім днем. У цьому напрямі є два підходи: перший - допомогти дитині закріпити та вдосконалити те, що вона вже набула, спираючись на вже досягнутий рівень компетентності, збагачуючи її знання і чекаючи, поки дозріють більш складні функції, що означає також ускладнення моральної та когнітивної їжі, необхідної для майбутнього дитини.

Поведінка дитини - це не що інше, як процес взаємодії дитячого організму з навколишнім середовищем. Тільки змінюючи оточення дитини в потрібному напрямку, педагог (батько) може виховувати дитину. Тому виховний процес має базуватися на особистій активності дитини та постійній взаємодії з навколишнім середовищем, а педагог має бути тією «рейкою», по якій вагончик рухається самостійно, отримуючи лише напрямок власного руху.

Варто відзначити роботу Н. Гафруа. Під «розвивальним середовищем» Гафруа розуміє систему умов і відносин, що оточують дитину, які сприяють виявленню та подальшому розвитку її талантів і стимулюють різноманітні види творчої діяльності. Елементами цього середовища вона вважає соціальне оточення, зміст освіти, освітні технології, організаційні форми та моделі взаємодії суб'єктів освітнього процесу [30]. Розглядаючи середовище з точки зору можливого впливу середовища на розвиток обдарованості, вона визначає соціально-педагогічні умови цього середовища як: перехід до індивідуалістичної освіти через побудову єдиного освітнього простору та сприятливих умов; безперервність і наступність середовища як інтеграцію наукових дисциплін; різноманітність видів діяльності з урахуванням інтересів і здібностей дітей, Розвиток креативності та методик навчання, що сприяють стимуляції мислення.

Під *освітнім середовищем* науковці розуміють систему важливих чинників, що визначають освіту і розвиток людини. *Освітнє середовище* - це система чинників, які впливають на освітній процес, тобто народ, національна суспільно-політична система, природне і соціокультурне середовище (у тому числі культура освітнього середовища), засоби масової інформації та випадкові події [31, с. 74].

Педагогічні дослідження освітнього середовища здійснювалися на різних рівнях. Ці дослідження можна поділити на такі типології. Комплексні дослідження включають вивчення всього спектру ключових чинників у певному регіоні світу або в конкретній країні. Регіональні (локальні) дослідження вивчають освітнє середовище країни або частини світу. Часткові дослідження охоплюють вивчення розвитку теорії та досвіду в окремих сферах освітнього процесу та в конкретних типах навчальних закладів.

Водночас І.Зязюн зазначає, що під освітнім процесом та освітнім середовищем слід розуміти комплекс навчально-виховних, пізнавальних та самоосвітніх процесів, які формують «інноваційне середовище». Автор підкреслює, що вчителі безпосередньо керують навчально-пізнавальними процесами в класі та опосередковано керують самоосвітніми процесами поза класом, тоді як директори шкіл керують загальношкільними освітніми процесами та опосередковано керують самоосвітніми процесами. Він стверджує, що інноваційне освітнє середовище - це духовно-моральні, культурні та найбільш сприятливі освітні умови для людини, які сприяють формуванню та розвитку її особистості відповідно до її нахилів, темпераменту та суспільних вимог [1].

Л. Карамушка розглядає організаційне середовище як різноманітні процеси та явища, стан яких сприймається та усвідомлюється індивідом як структурна сукупність ситуацій (проблем) [46].

О.Макаренко розрізняє локальне середовище та мікроосвітнє середовище. Локальне середовище розглядається як функціонально-просторове об'єднання суб'єктів освіти, між якими встановлюються тісні та

різноманітні групові зв'язки. До нього належить і освітнє мікросередовище [59].

А. Мудрик акцентує увагу на середовищі спілкування студентів і розглядає його в широкому (міське чи сільське) та вузькому (сфера безпосереднього спілкування студентів) сенсі. Кожне з цих середовищ має свої особливості, які впливають на комунікацію студентів. Розглядаючи соціальний простір у вузькому сенсі, він класифікує рівень володіння певним соціальним середовищем та орієнтацію студентів на спілкування з урахуванням віку студента [62].

Цікавим є підхід І.Когут до визначення сутності середовища та впливу процесів, що в ньому відбуваються, на формування способу життя. Авторка виділяє природне, діяльнісне, соціальне та культурне середовище. Взаємозв'язок і взаємозалежність способу життя людини і природного середовища проявляється в тому, що спосіб життя відображає характеристики природного середовища, яке є місцем життєдіяльності людини. Природне середовище впливає на людину через її діяльність, яка часто призводить до порушення екологічного балансу.

Слід також зазначити, що виховний потенціал довкілля розкритий не повністю і його ефективне використання залежить від характеру взаємодії дитини з природним середовищем, що часто призводить до виникнення проблем щодо використання довкілля.

Т.Вакуленко вважає, що штучне середовище - це творіння людини, яке називається другою природою і оточує людину з усіх боків. При цьому естетичні властивості суб'єктивного середовища є визначальними, звідси розрізняють «суб'єктивно-естетичне середовище», яке включає в себе людське, природне, штучне, візуально сприйняте і естетично значуще середовище, з яким взаємодіє людина. Це середовище сприяє розвитку творчих здібностей учня, є об'єктом і метою його діяльності, а отже, виступає чинником соціального та особистісного розвитку учня. Середовище є

джерелом різноманітних впливів на емоції, розум, вольову сферу, свідомість і поведінку учня, визначає характер перетворень та інновацій [3].

Автор також стверджує, що цілісність способу життя людини визначається, з одного боку, тим, наскільки потреби людини як організму, її культурна орієнтація як індивіда, її особистісна спрямованість і мета її діяльності як суб'єкта відповідають один одному, а з іншого - тим, наскільки «узгоджуються» різні вимоги середовища до людини. Стверджується, що це визначається.

Цікавим для нашого дослідження є підхід Н.Бібік до поняття «середовище». Він розглядає зовнішні, внутрішні та приватні прояви (дії, вчинки) дитячого закладу як систему виховання, як організацію певного середовища для дитини, а отже, як середовище і спосіб життя навчального закладу та зміст, організацію і методи роботи в ньому (включаючи особистість відповідальної особи).

Середовище, організоване в освітніх установах, має зміцнювати в дітях те, що є для нас важливим і цінним, і коригувати те, що суперечить нашим виховним цілям [30]. Автори пропонують використовувати отриману інформацію для впливу на розвиток дітей, а не на їхню поведінку.

У контексті цього дослідження слід також розглянути поняття «екологічна педагогіка» та «педагогічне середовище».

Педагогічне середовище представлено в роботах О.Пометун, Л.Гриневич, Р.Шиян та ін. Так, Т.Вакуленко розглядає середовище як сукупність оточуючих матеріальних і психічних чинників, не структурованих у певному порядку, людей, пов'язаних цими обставинами і різної значущості для особистості. Автор вважає, що педагогічне середовище складається з індивідів, які взаємодіють безпосередньо «тут і зараз» у ситуації з безпосереднім зовнішнім світом, індивідуальних культурних зразків, що виділяються людьми, а також духовних і матеріальних аспектів, які педагогічно усвідомлюються суб'єктами цього середовища.

Розглядаючи середовище як умову розвитку творчої особистості, вчені розглядають педагогічне середовище як утворення, що включає біологічне середовище (в тому числі генетичні, географічні та природні елементи) і соціальне середовище (в тому числі міжособистісне, професійне та педагогічне ядро).

Автори також вважають це середовище дуже невизначеним (заохочуючи людей шукати власні орієнтири, а не приймати встановлені) і потенційно багатоваріантним (пропонуючи безліч можливостей, тобто можливостей для їхнього існування). Крім того, таке середовище містить приклади креативної поведінки та її наслідків. Слід також зазначити, що поєднання декількох параметрів педагогічного середовища, в якому перебуває індивід (низький ступінь поведінкової регуляції, велика кількість предметної інформації та прикладів творчої поведінки), може впливати на його креативність.

Варто також відзначити роботу Ю. Бродського. Під педагогізацією середовища Бродський розуміє цілеспрямований і керований процес інтеграції виховної взаємодії школи з навколишнім середовищем і якісного перетворення реального середовища життєдіяльності учнів на середовище, сприятливе для розвитку їхнього сутнісного потенціалу та індивідуальності. Педагогізація середовища як процес характеризується педагогічним цілепокладанням і доцільністю, що ґрунтується на принципах природовідповідності та культуровідповідності, а також цілісним поглядом на особистість учня як складну біологічну і психосоціальну систему, що розвивається лише в процесі вибіркової взаємодії між різноманітними середовищами та індивідами. Автор зазначає, що жодне окреме соціальне мікросередовище не є достатнім для сприятливого розвитку внутрішньої природи дитини та сприятливого спрямування суперечливих процесів соціалізації та індивідуалізації. Будь-яке мікросоціальне середовище є тією чи іншою мірою лише невеликою частиною величезного світу, який цілісно поєднує в собі нескінченну кількість мікросередовищ, що взаємодіють між собою як велике макросередовище, що взаємодіє з індивідом [40].

Об'єктивною закономірністю є те, що в міру дорослішання діти потребують розширення кількості мікросередовищ своєї життєдіяльності.

Таким чином, проаналізувавши наукову літературу, можна стверджувати, що середовище є однією з ключових педагогічних проблем. Від початкового усвідомлення впливу середовища на розвиток особистості, до необхідності враховувати цей вплив в освітній практиці, досліджувати і, зрештою, займатися розвитком середовища, як умови розвитку особистості, ми можемо стверджувати, що середовище є важливим психолого-педагогічним інструментом. Як науковий інструмент, ми можемо стверджувати, що середовище є однією з ключових педагогічних проблем.

Найбільш важливим для нашого дослідження є напрацювання в галузі «середовище», які демонструють, що між особистістю та середовищем відбувається єдиний процес взаємодії та взаємного розвитку. У процесі цього обміну відбувається трансформація обох, що сприяє не тільки реалізації творчого потенціалу особистості в навчальному закладі, а й її самореалізації.

У магістерському дослідженні це поняття трактується наступним чином. *«Сприятливе освітнє середовище - це середовище, в якому взаємодія всіх суб'єктів освітнього процесу призводить до взаємного духовного, інтелектуального, морального, естетичного та фізичного задоволення, сприяє розвитку творчого потенціалу, самореалізації особистості, формує готовність до особистісного самовдосконалення та забезпечує реалізацію співтворчості в гуманістичній парадигмі».*

Ми розглядаємо реалізацію творчого потенціалу як процес, спрямований на реалізацію природного права особистості на відповідь, за умови збереження психічного здоров'я та душевного і духовного благополуччя. Ефективність і стабільність такого середовища підвищується, якщо воно утворює єдиний інтегрований простір, що складається з різних мікросередовищ протягом тривалого періоду часу.

Бажаним освітнім середовищем є інтегроване середовище, яке поєднує кілька мікросередовищ: інтелектуальне, психологічне, наукове, методичне,

соціальне, культурне, естетичне, фізичне та гігієнічне. Кожне з цих мікросередовищ має спільні риси та характеристики.

У Концепції Нової української школи термін «освітній простір» використовується як синонім поняття «освітнє середовище».

1.3. Аналіз сучасних вимог до формування сприятливого освітнього середовища

Сучасна українська школа перебуває на етапі реформування і, відповідно до Концепції «Нова українська школа», зусилля зосереджуються на створенні та організації освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти, яке сприяє розвитку особистості учня, його талантів і обдарувань та робить перебування дітей у школі комфортним.

Аналіз нормативно-правової бази української освіти, питання створення сприятливого освітнього простору в закладах освіти розглядається в Законі України «Про освіту» (2017), Концепції «Нова українська школа» (2016), «Методичних рекомендаціях щодо організації освітнього простору в нових українських школах» (2018) та інших документах свідчить про те, що в Україні створено сприятливе освітнє середовище, яке сприяє розвитку особистості учня, його здібностей та обдарувань. (2006) та інші документи свідчать про те, що вони були сприйняті.

У них зазначено, що «особливістю Нової української школи є, зокрема, організація освітнього середовища, що сприяє вільному розвитку творчої особистості дитини» [33]. Для цього має змінитися просторове та предметне середовище, навчальні програми та навчально-методичні матеріали.

Нова українська школа має збільшити частку проектної, командної та групової діяльності в освітньому процесі. Це вимагає різноманітних варіантів структурування освітнього простору в класі.

Окрім класичних варіантів, рекомендується використовувати сучасні, наприклад, мобільні робочі місця, які легко трансформуються для групової роботи. Планування та дизайн освітніх просторів у школах має бути орієнтоване на розвиток дітей та їхню мотивацію до навчання.

Освітній простір у нових українських школах не повинен обмежуватися ергономікою. Організація навчального процесу вимагає поширення нових ІТ-

технологій, мультимедійних засобів навчання та оновлення навчального обладнання, що буде здійснюватися через такі центри:

- Центри навчально-пізнавальної діяльності з відповідними меблями;
- змінні тематичні осередки з дошками/фліпчартами, стендами тощо
- ігрові майданчики з настільними іграми та обладнанням для рухливих ігор;
- Центри мистецтва та творчої діяльності з полицями для зберігання обладнання та стендами для демонстрації дитячих робіт;
- Куточок живої природи
- Зона відпочинку з килимами, стільцями, пуфами та м'якими подушками для сидіння та ігор; та
- Дитяча класна бібліотека;
- Зона для вчителя зі столами, стільцями, комп'ютерами, полицями та шафами для дидактичних матеріалів.

Згідно рекомендацій, освітній простір має відповідати вимогам: ергономічності, безпеки, форми, розміру, міцності, ваги, кольору, естетичності та організовуватись таким чином, щоб учитель міг спостерігати за діяльністю дітей в усіх осередках, а діти мали можливість безпечно пересуватись і мали місце для зберігання особистих речей.

Згідно Концепції «Нова українська школа» особливості організації освітнього середовища в школі проявлятимуться через:

- роль учителя у формуванні психологічно безпечного середовища;
- забезпеченні для учнів права вибору;
- формування спільних цінностей;
- проведення ранкових зустрічей;
- створення навчальних центрів та забезпечення навчальних матеріалів;
- розвиток відповідальності дітей та встановлення правил;
- участь дітей в організації освітнього середовища;
- створення умов для соціальної інклюзії.

Проаналізуємо кожну з них.

Роль вчителя у створенні психологічно безпечного середовища . При

плануванні освітнього середовища в початковій школі не тільки важливо, але й необхідно враховувати теорії розвитку дитини, описані в працях багатьох видатних вітчизняних і зарубіжних вчених (наприклад, Дж.Дьюї, Ж. Піаже). Розвиток у дітей навичок розвитку є ключовим елементом розвитку дитини, а саме розвиток таких якостей, як старанність, ініціативність, самостійність, довіра, навички навчання, участь у виробленні загальних правил, розвиток і підтримка дружніх стосунків, співпраця, повага до однолітків і вчителів, відповідальність, успіх тощо.

Вчителі початкової школи повинні забезпечити дітям безпечне та надійне середовище, в якому відбувається більшість навчальних занять.

Вчителі повинні визнати, що освітнє середовище має відображати філософію нової української школи. Це означає створення середовища, орієнтованого на учня, а не на вчителя, і забезпечення задоволення базових потреб, потреб у навчанні та додаткових потреб (у випадку учнів з особливими освітніми потребами). Таке середовище підтримує баланс між навчальною діяльністю під керівництвом вчителя та учня. Таке середовище дозволяє дітям робити власний вибір, вдосконалювати наявні навички, набувати нових практичних навичок та здобувати знання.

Важливо, щоб вчителі повністю усвідомлювали свою роль як зразка бажаної поведінки і ставилися до людей з повагою, добротою та відповідальністю.

Вчителі початкової школи повинні усвідомлювати свої основні обов'язки перед учнями, зокрема

- Поважати всіх дітей;
- Вірити в успіх кожної дитини;
- бути чесними; визнавати свої помилки; і
- Вислуховувати та зберігати конфіденційність; і
- Бути послідовним і справедливим;

- Мати високі очікування щодо всіх учнів, у тому числі з особливими освітніми потребами;
- Цінувати особисті зусилля дітей;
- Створювати стимулююче навчальне середовище;
- володіти сучасними знаннями про розвиток дітей.

«Вчителі повинні визнати, що те, як вони викладають, так само важливо, як і те, що вони викладають» [29].

Забезпечити учням право вибору. Оскільки відомо, що ті, хто контролює те, що з ними відбувається, краще адаптовані до життя, освітнє середовище створюється таким чином, щоб заохочувати і розвивати самовизначення дітей у класі.

Одним з найважливіших чинників розвитку самовизначення та самореалізації дітей є надання їм можливості робити вибір у класі і, відповідно, приймати самостійні рішення, усвідомлюючи їх наслідки. Вчителі можуть знайти такі можливості у шкільному житті, зокрема у виборі матеріалів, підходів до розв'язання проблем та розташування робочого столу.

Психологи стверджують, що коли діти мають певний контроль над власним навчанням, вони є більш успішними в навчанні. Сучасні дослідження мозку та поведінки підтверджують, що особистий внесок у виконання завдання є хорошим мотиватором і дає позитивні результати.

Тому, коли вчителі розширюють коло питань, до яких залучають учнів, якість навчання покращується.

За словами американського дослідника Альфі Кона: «Дозволяти людям приймати рішення щодо себе більш природно, ніж контролювати їх. Це більше відповідає основним цінностям, які багато хто з нас декларує». Окрім навичок, які стануть у нагоді в майбутньому, учні повинні вміти робити власний вибір вже сьогодні. Адже діти стають дорослими. Вони є людьми, чиї нагальні потреби, права та досвід потребують серйозного ставлення. Це означає, що учнів потрібно не лише навчати, як жити в умовах демократії, вони повинні мати можливість застосовувати це на практиці вже сьогодні».

Формування спільних цінностей. Важливим елементом формування нового освітнього змісту є чітке розуміння результатів педагогічного партнерства між учнем і вчителем, яке ґрунтується на відповідних цінностях. Ці цінності, зазначені в Концепції Нової української школи та рекомендовані Європейським парламентом і Радою Європи, включають 24 риси та чесноти, визнані пріоритетними більш ніж у 50 країнах світу. Серед них: креативність, цікавість, критичне мислення, любов до навчання, мудрість, сміливість, наполегливість, чесність, енергійність, доброта, емоційний і соціальний інтелект, співпраця, справедливість, лідерство, вміння прощати, скромність, розсудливість, самоконтроль, естетичне сприйняття, вдячність, оптимізм, гумор і віра.

Оскільки учні приходять із сімей із власними цінностями, виникає складність у їхньому обговоренні з усім класом та узгодженні спільних цінностей, які стануть основою для дій як дітей, так і дорослих — учителів і батьків.

Проведення ранкових зустрічей для створення класної спільноти. Практика ранкових зборів є однією з найуспішніших практик, яка допомагає вчителям створювати класну спільноту, але зазвичай вона вимагає часу, уваги і терпіння. Ранкові зустрічі допомагають налагодити стосунки між дітьми та дорослими в класі та посилити відчуття спільності в кожній дитині. Створення спільноти в класі є більш ефективним, коли вчитель відіграє роль фасилітатора (того, хто допомагає переконатися, що все йде добре, але не намагається контролювати процес). У такому випадку ранкова зустріч стає інтерактивною та невимушеною. Коли значна частина відповідальності за проведення ранкової зустрічі передається дітям, вчителі можуть використовувати власний час, щоб заохочувати дітей до спілкування та пропонувати допомогу.

Практика ранкових зустрічей допомагає розвивати такі важливі для дітей навички, як комунікація, академічна та соціальна компетентність. Крім того, практика ранкових зборів може допомогти покращити атмосферу в класі та

сформувати позитивну поведінку.

- Розвиток комунікативних навичок. Уміння говорити і слухати є важливими якостями в демократичній культурі. Ранкові зустрічі дають дітям можливість брати участь у групових дискусіях, а вчителям - моделювати та активно розвивати ефективні комунікативні навички.
- Розвиток соціальних навичок. Окрім сприяння розвитку комунікативних навичок, практика ранкових зустрічей також сприяє розвитку соціальних навичок. Численні дослідження показали, що заняття на ранкових зустрічах підвищують почуття спільності у дітей, покращують їхнє ставлення до школи та навчання, підвищують довіру та повагу до вчителів, підвищують мотивацію до навчання, поглиблюють самооцінку, адекватні соціальні стосунки та поведінку, підвищують турботу про інших, підвищують прихильність до демократичних цінностей, підвищують рівень конфліктності. Виявлено низку позитивних характеристик, зокрема покращення навичок розв'язання конфліктів.
- Покращення академічної успішності. Згідно з останніми дослідженнями, розвиток соціальних навичок призводить до вищої академічної успішності, забезпечує якісне навчання та викладання і сприяє розвитку наступних навичок.
- Створення позитивного настрою в класі. Щоденні вправи на ранкових лінійках допомагають дітям навчитися працювати з однолітками та поважати їх як особистостей. Позитивна атмосфера в класі вимагає атмосфери довіри, відчуття приналежності до спільноти, участі у прийнятті рішень, неупередженого ставлення вчителя, справедливості та рівності.
- Виховання демократичних цінностей. Ранкові збори дають дітям можливість дізнатися про демократичні цінності в доступній формі.

Інклюзія: вчителі та діти приймають внесок кожної дитини з однаковою добротою та повагою, незалежно від здібностей, соціального походження чи статі.

Активна участь: усі діти беруть участь у ранкових зустрічах. Діти вітаються один з одним, діляться інформацією, ставлять запитання, коментують і беруть участь у груповій роботі.

Критичне мислення: діти вчаться ставити під сумнів, піддавати сумніву та оцінювати ідеї, які можуть відрізнятись від їхніх власних або бути схожими на них.

Толерантність і прийняття. Не всі діти повинні погоджуватися з ідеями інших, тому ці питання вирішуються шляхом вільного обговорення. Вислуховування та обговорення протилежних поглядів будує взаємну довіру між дітьми.

Незалежне мислення: дітей заохочують ділитися своїм досвідом та ідеями.

Відкритість: висловлюються та обговорюються різні думки. Щоденні новини надають інформацію, доступну для всіх.

Особиста та соціальна відповідальність: діти встановлюють правила поведінки для себе та групи. Діти уважно слухають, шанобливо реагують і проявляють доброту під час ранкових зустрічей і впродовж дня.

Створення навчальних центрів та забезпечення навчальних матеріалів.

Ефективна індивідуалізація навчального процесу можлива через організацію навчальних центрів або осередків, які враховують потреби та інтереси учнів. Такі навчальні центри створюються для підтримки дослідницької діяльності дітей, розвитку їхньої самостійності та можливості працювати в парах, малих групах або індивідуально. Кожен центр забезпечується різними навчальними матеріалами, що дозволяє виконувати в ньому різні види навчальної діяльності.

У початковій школі значна увага приділяється навчально-дослідницькій діяльності — розвитку базових навичок читання, математики тощо. Логічним є продовження організації навчальних матеріалів у спеціальних навчальних центрах. У першому класі центри можуть бути організовані без фізичного

розмежування, а радше у вигляді доступних та систематизованих навчальних матеріалів, як це прийнято у дитячому садку.

Важливими навчальними центрами для першокласників є Центр навчання грамоти, Природничий центр, Математичний центр та Центр мистецтв. Відповідно до нової Концепції української школи, для кожного класу рекомендовано набір основних навчальних матеріалів. Крім того, окремі матеріали можуть вводитися поступово протягом року, залежно від навчальної теми.

Такі матеріали можуть бути розміщені в навчальних центрах:

- *Центри/зони грамотності* (книги, карти, глобуси, плакати, вірші на великих аркушах паперу, письмове приладдя (олівці, маркери, фломастери), папір, клей або скотч, діркопробивачі, мотузка, комп'ютери, навушники для всієї групи або окремих дітей, щоб вони могли слухати і бачити історії);

- *Центри/куточки природи* (камінці, мушлі та інші природні матеріали, магніти, лупи, терези, довідники або журнали про природу, кімнатні рослини);

- *Центри мистецтва/центри малювання* (фарби та пензлі, глина (пластикові контейнери), старі журнали, папір, письмове приладдя, мольберти);

- *математичні центри* (матеріали для лічби (пластикові іграшки, кубики різних розмірів, виготовлені або саморобні лічильні предмети, пазли, доміно, лінійки, ваги, інші вимірювальні прилади, ігри).

На початку навчального року важливо познайомити дітей з кожним навчальним центром. Для цього треба зібрати дітей біля навчального центру і показати їм, як використовуються різні матеріали. Під час знайомства записувати дитячі коментарі щодо використання матеріалів на фліпчарті, який прикріпіть біля назви навчального центру.

Коли діти будуть добре орієнтуватися у розміщенні відповідних навчальних матеріалів, учитель може додавати поступово нові навчальні матеріали до наявних навчальних центрів.

Розвиток відповідальності дітей та встановлення правил.

Дітей потрібно навчити, як поводитися з предметами та матеріалами в класі. Плануючи навчальне середовище, важливо, щоб вчителі показували дітям, як користуватися певними матеріалами. Важливо пам'ятати, що діти не знають усіх матеріалів у класі.

Вчителі повинні вводити все - олівці, фломастери, фарби, книги тощо - поступово і систематично, а також обговорювати, де вони повинні зберігатися. Наприклад, після того, як вчитель показав клей і пояснив, як ним користуватися, діти можуть обговорити, куди його краще покласти - в центр навчання грамоти чи в центр малювання.

Обидві ідеї правильні, але діти повинні разом вирішити, де його зберігати. Такі дискусії дають можливість висловити й обґрунтувати свою думку, вислухати думки інших дітей і навчитися приймати спільні рішення.

Вирішуючи, де розмістити навчальні матеріали, добре було б дати кожному матеріалу зображення (малюнок або фотографію) з написаною на ньому назвою. Таке зображення варто прикріпити як на полицю, так і на коробку, в якій вони зберігаються (наприклад, на коробку з ножицями, кольоровими олівцями тощо). Навіть діти, які ще не вміють читати, можуть співвідносити зображення зі словами, що корисно для навчання їх читати цілі слова.

Встановлення правил. Однією з відмінностей між традиційними та сучасними класами є, зокрема, процес створення спільних правил. У традиційних класах ці правила створював учитель і пояснював їх дітям, тоді як у сучасних класах діти самі створюють правила разом з учителем.

Щоб залучити дітей до цього процесу, вчитель збирає їх на ранковій лінійці та ініціює дискусію про мету створення правил. Важливо, щоб діти почали розуміти, що, як і закони, правила створюються для того, щоб

убезпечити людей, захистити їхні права і свободи та керувати належною поведінкою.

Діти повинні знати, що правила не забороняють певну поведінку, а регулюють належну поведінку. Під час обговорень вчителі можуть наводити приклади позитивних коротких правил, таких як «ставити речі на свої місця», «вирішувати проблеми за допомогою слів» або «слухати, коли говорять інші».

Важливо також брати до уваги правила, запропоновані самими дітьми. Варто нагадати дітям, що вони повинні вибрати кілька конкретних правил, а не багато дуже детальних.

Вчитель має записати узгоджені правила на великому аркуші паперу і прикріпити його на стіні, щоб їх було добре видно. Після того, як правила в класі узгоджені і записані, вчитель повинен звернути увагу на те, що діти дотримуються правил, і заохотити інших дітей дотримуватися їх. Хоча дорослі можуть допомогти дітям керувати власною поведінкою, важливо знати, що діти потребують підтримки, заохочення, нагадування та мотивації, щоб поводитися краще.

Участь дітей в організації освітнього середовища.

Участь дітей у житті класу дає їм відчуття відповідальності та допомагає усвідомити, що клас належить їм. Іншими словами, діти беруть участь в організації свого навчального місця.

Важливо, щоб вчителі заохочували дітей брати участь у прийнятті таких рішень, як, наприклад, де розмістити навчальні матеріали, як прикрасити клас і хто відповідає за які завдання.

Діти можуть допомагати вішати таблички з назвами навчальних центрів і навчальних матеріалів, складати розклад і створювати календарі днів народження.

Створення умов для соціальної інклюзії. Навчальні матеріали повинні відображати різноманітність сімей дітей, які відвідують клас. Навчальні матеріали повинні містити зображення людей з різними здібностями, які, тим не менш, відіграють активну роль. Це можуть бути зображення людей

похилого віку, які займаються цікавою діяльністю, чоловіків і жінок у нетрадиційних професіях (наприклад, жінок-пожежниць, чоловіків-вихователів у дитячому садку тощо), людей з інвалідністю та людей з різним походженням, які беруть активну участь у житті суспільства.

Сучасні школи ґрунтуються на демократичних цінностях і повазі до основних прав людини та створюють умови для максимально змістовної участі дітей з особливими освітніми потребами в освітньому процесі.

Однак ретельно сплановане освітнє середовище може не відповідати всім потребам дітей з особливими освітніми потребами. Наприклад, ширші проходи між меблями, щоб діти на візках могли вільно пересуватися, забезпечення друкованих матеріалів шрифтом Брайля для незрячих або глухих дітей, або нанесення основних знаків жестової мови для глухих або слабочуючих дітей з метою введення їх у навчальну програму.

Діти з особливими освітніми потребами користуються тими самими меблями та матеріалами, що й інші діти, але іноді потребують більш спеціалізованого обладнання.

Тому важливо, щоб вчителі знали про додаткові потреби таких дітей ще до того, як вони прийдуть у клас, щоб внести необхідні зміни в навчальне середовище. Батьки дітей з особливими потребами та інші фахівці можуть бути корисним джерелом інформації в цьому відношенні.

Плануючи можливі зміни, вчителі повинні спиратися на сильні сторони і потреби таких дітей. Наприклад, діти з порушеннями зору потребують фізично передбачуваного і безпечного середовища. Послідовність в організації такого середовища також важлива для дітей з емоційними порушеннями. Наприклад, у таких випадках місце ранкової зустрічі має бути якомога ближче до того місця, де дитина хоче «гніздитися». Для гіперактивних дітей відкриті довгі коридори, наприклад, є своєрідним запрошенням «побігати», тому важливо цього уникати [29; 34].

Таким чином, сучасний етап реформування освіти ставить перед школами нові вимоги щодо створення освітнього середовища, сприятливого для

розвитку дітей. Врахування цих вимог призведе до ефективного впливу на розвиток особистості учнів. Для цього в загальноосвітніх навчальних закладах необхідно створити педагогічні умови.

Висновки до першого розділу

Аналіз наукової літератури дає змогу розглядати середовище як складну динамічну систему, яка може змінюватися та перебудовуватися відповідно до соціально-педагогічних умов і впливати на реалізацію творчого потенціалу кожної особистості. Саме тому створення сприятливого середовища для всіх учасників педагогічного процесу видається доречним і доцільним.

У контексті нашого дослідження особливо важливим є вивчення середовища особистості. Це пов'язано з тим, що особистісне середовище, змінюючись, розширює межі світу і водночас самовдосконалюється. Оточення має бути організоване з урахуванням системи цінностей, яку сповідують люди, що перебувають у ньому. Важливість цього питання потребує детального розгляду на основі різних підходів та інтерпретацій.

Аналіз педагогічної спадщини та сутнісних характеристик сприятливого середовища в сучасній теорії і практиці дозволив визначити, що формування теорії його створення ще не стало предметом спеціального вивчення у вітчизняних дослідженнях.

Сприятливе освітнє середовище - це середовище, в якому взаємодія всіх суб'єктів освітнього процесу призводить до взаємного духовного, інтелектуального, морального, естетичного та фізичного збагачення, сприяє розвитку творчого потенціалу, самореалізації особистості, формує готовність до особистісного самовдосконалення та забезпечує реалізацію співтворчості в межах гуманістичної парадигми .

Сприятливе освітнє середовище - це середовище, яке інтегрує декілька мікросередовищ: інтелектуальне, психологічне, науково-методичне, соціальне, культурне, естетичне, фізичне, гігієнічне та електронне. Кожне з цих мікросередовищ має спільні та відмінні риси.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Обґрунтування моделі формування сприятливого освітнього середовища в початковій школі

Для організації сприятливого освітнього середовища в закладі освіти доцільно створити певні організаційно-педагогічні умови, які будуть інтегрувати зусилля для підвищення ефективності їх реалізації. Модель створення сприятливого навчально-виховного середовища, на нашу думку, повинна включати: визначення мікросередовища та його структури, спільних і відмінних ознак, чинники, суб'єкти, умови створення, закономірності і принципи побудови, етапи розвитку та результати (див. рис. 2.1).

На думку І. Зимівця щодо чинників формування сприятливого навчально-виховного середовища, які впливають на результати діяльності суб'єктів педагогічного процесу, доцільно виділити такі *позитивні чинники*:

- сприятливий психологічний мікроклімат, який залежить від узгодженості взаємодій, традицій, ситуацій успіху, конструктивного вирішення конфліктних ситуацій;
- максимальна реалізація можливостей, здібностей і потреб з метою професійного зростання педагогів;
- забезпечення компетентності суб'єктів освітнього процесу;
- впровадження інновацій у освітній процес;
- результативність діяльності;
- ефективний спосіб управління та піклування про учасників освітнього процесу;
- матеріально-технічне забезпечення [4].

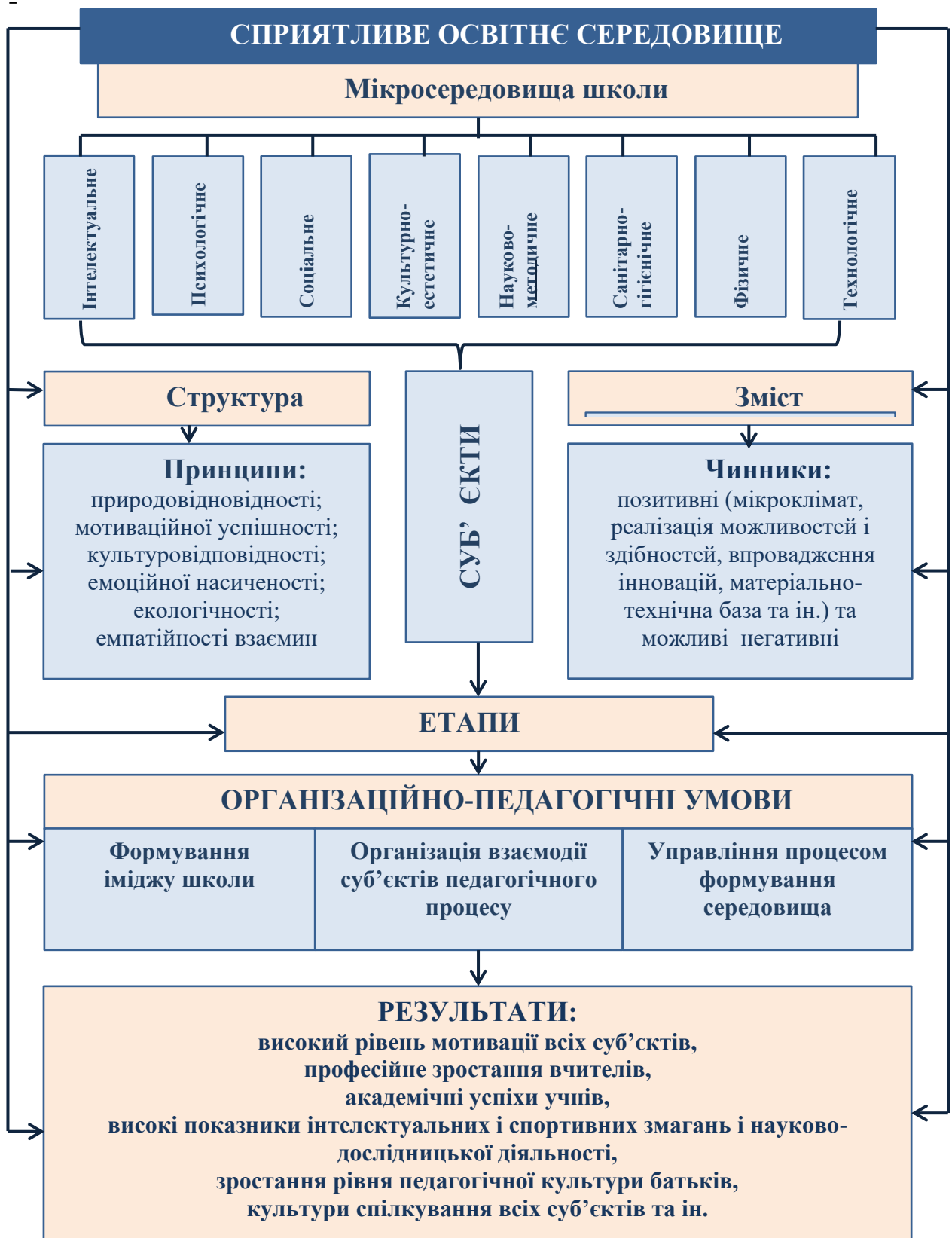

Рис. 2.1. Модель створення сприятливого освітнього середовища у закладі загальної середньої освіти

До негативних чинників відносимо:

- перевантаження учасників освітнього процесу: фізичні, психічні, професійні;
- професійне вигорання вчителів;
- відсутність взаєморозуміння між учителем, учнями й батьками;
- слабку матеріальну базу;
- низький культурний і освітній рівень суб'єктів педагогічного процесу;
- авторитарний стиль управління; конфліктні ситуації.

Вважаємо, що показниками створення сприятливого навчально-виховного середовища є:

- включеність у спільну діяльність;
- гармонійність усіх суб'єктів педагогічного процесу;
- довіра і висока вимогливість один до одного;
- інформованість суб'єктів педагогічного процесу про цілі і стан справ;
- позитивне ставлення до цілей сумісної діяльності;
- задоволеність приналежністю до колективу;
- позитивне відношення до оцінки результатів власної діяльності;
- сприятливий психологічний мікроклімат;
- демократичний стиль управління;
- стан емоційної задоволеності як результату сумісної діяльності;
- хорошу матеріальну базу.

Вважаємо, що провідна ідея створення сприятливого середовища полягає в залученні в цей процес усіх суб'єктів освітнього процесу:

- учнів і вчителів;
- завідувачів кафедр і лабораторій;
- родини (батьки, родичі, друзі);
- психологічної служби;
- керівників гуртків;
- адміністрацію;

- директора, який здатний зрозуміти і підтримати кожну особистість, спонукати її до творчості, створити умови для зростання та ненав'язливо коректувати роботу.

Тим самим у процес створення цього середовища включені всі суб'єкти педагогічного процесу, які чітко розуміють, що ефективність його функціонування залежить від кожного, треба постійно себе й середовище вдосконалювати; від кожного залежить сприятливий стан кожного й у цілому вчительського, учнівського, батьківського колективу.

Створення сприятливого навчально-виховного середовища ґрунтується на принципах та ідеях етичної педагогіки, які досліджує М. Дудіна. Вивчаючи проблему деструктивності особистості, вона зазначає, що незважаючи на значні зміни, що відбулися в освітніх установах (зміна типу, введення нового змісту, форм і методів навчання), основна причина збереження традиційності, негуманності, неетичності полягає у відношенні до учня, яке воно залишається функціональним: дитина існує для школи, а не школа для дитини. Це підтверджується монополізуючою роллю школи, що закріплює за зростаючою людиною соціальний статус учня. З позицій «людського виміру – це найважливіше джерело деструктивності зростаючої особистості. Авторитарне зведення життя дітей, підлітка, дівчини, юнака до навчання звужує їхній простір-час, вони насильно обмежуються в плані вільного вибору відвідування школи, присутності на уроках, вивчення навчальних предметів і різних розділів пропонованих курсів, характеру виконуваних завдань, термінів і форм звітності. Імперативність школи заважає самоактуалізації і самореалізації, веде до поплутаної ідентичності, однією з ознак якої в школі є неадаптивність дитини, підлітка, дівчини, юнака. При цьому основними джерелами деструктивності є некомпетентне педагогічне спілкування, що породжує емоційну напруженість, міжособистісну конфліктність [51].

Розглядаючи етичну педагогіку як парадигму, підґрунтям якої є необхідність створення умов для самоактуалізації особистості в змістовному спілкуванні, О.Пометун обґрунтовує теоретичні положення, що радикально

змінюють сенсову основу навчально-виховного процесу. Оскільки внутрішньоособистісний розвиток стимулюється середовищем, основним у якому є спілкування, то особистість часто підстерігає драма соціалізації, результатом якої в загострених випадках буває асиміляція особистості, неможливість самоактуалізації, втрата ідентичності. Це обумовлено як природою зростаючої людини, так і середовищем. Їх взаємозв'язок визначає сенсову основу педагогічного процесу. Природна безособовість дитини, з одного боку, і розуміння деструктивних сил середовища (у загострених випадках «терор середовища»), з іншого, - потребують етичної педагогіки, що створює ситуації вибору як необхідну передумову продуктивного становлення особистості, її самоактуалізації, придбання ідентичності.

Пошуки умов, необхідних для створення сприятливого навчально-виховного середовища, принципів і закономірностей його побудови, дозволяють виділити значущі для нашого дослідження принципи етичної педагогіки, висунуті О.Пометун: ненасильство, гуманне ставлення до дитини, безумовне її прийняття такою, якою вона є; емпатійне розуміння її внутрішнього світу; конструктивне спілкування, увага до суб'єктивного досвіду дитини, вміння вчителя його актуалізувати і будувати навчання в зоні його найближчого розвитку; діагностичність навчання по змісту і формі; творчий розвиток як учня, так і вчителя; створення школою і вчителем сприятливих умов для самоосвітньої активності [15].

Отже, погоджуючись з думкою О.Пометун, Л.Гриневич, розуміємо *сприятливе середовище як збалансовану систему, стан якої є особливою індивідуальною якістю для конкретного колективу й відбиває в собі рівень стабільності даної якості колективу в самому широкому сенсі. Створення й становлення сприятливого навчально-виховного середовища виступає як двосторонній процес і вимагає урахування й прийняття думок всіх суб'єктів [66]*.

В умовах педагогічного процесу закладу загальної середньої освіти ефективність сприятливого навчально-виховного середовища виявляється у

високому рівні мотивації всіх суб'єктів, професійному зростанні вчителів, в академічних успіхах учнів, у високих показниках різних інтелектуальних і спортивних змагань, у науково-дослідній діяльності та ін., зростанні рівня педагогічної культури батьків, культури спілкування всіх суб'єктів та ін.

Аналіз дослідження Н.Морзе дозволив нам схарактеризувати кожне з мікросередовищ за такими складниками його створення: визначення, структура, відмінні ознаки, суб'єкти, умови закономірності, принципи, етапи розвитку, результати.

Інтелектуальне мікросередовище – таке середовище, в якому освітній процес цілеспрямовано орієнтований не тільки на академічну й професійну підготовку учнів, але й на розвиток їхньої функціональної грамотності (лінгвістичної, комунікативної, комп'ютерної та ін.), формування ключових компетентностей, а також на їхній особистісний розвиток і саморозвиток.

У той же час активізується мислення як учнів, так і учителів, стимулюються пізнавальні процеси та творчість. Вони прагнуть до сумісного вирішення проблем, не лише пропонують оригінальні ідеї, але й реалізують їх, використовуючи нестандартні способи діяльності.

Відмінними ознаками середовища є нестандартність мислення, захопленість, постійний розвиток інтелектуальних умінь, інтерес до навчання та творчої діяльності.

Суб'єктами педагогічного процесу виступають учні та вчителі. Умовами, які сприяють розвитку інтелектуального мікросередовища, є взаємодія суб'єктів, яка включає пошукову активність, інтерес до процесу навчання, доброзичливий мікроклімат, стимулювання ініціативи, глибоке знання предмету.

Принципи створення середовища: науковості, активності й самостійності, систематичності й послідовності, міцності знань, індивідуального підходу, співробітництва, компетентності.

Етапи створення середовища: репродуктивний, варіативно-конструктивний та творчий.

Результати створення середовища: сформованість інтелектуальних умінь, достатній рівень знань, нестандартність вирішення ситуацій і завдань, творчий підхід до справи.

Соціальне мікросередовище - це емоційно-моральне оточення навчального закладу, яке впливає на умови життєдіяльності всіх суб'єктів освітнього процесу, реалізацію їхнього творчого потенціалу та реалізацію їхніх потреб, здібностей і компетенцій. Відмінні ознаки: людиноцентризм, сприятливий психологічний мікроклімат, взаємозв'язок і взаємовплив середовища і суб'єктів.

Суб'єктами середовища є: учні, вчителі, адміністрація, персонал школи, батьки, друзі.

Умови, які сприяють розвитку середовища: зацікавленість в результатах роботи, реалізація потреб, розвиток суспільної думки, соціальний захист, піклування один про одного, гуманні взаємовідносини, режим праці-відпочинку, охорона здоров'я, матеріальне забезпечення.

Принципи створення середовища: поваги і довіри, співпраці, колективного прийняття рішень, відповідальності.

Етапи створення середовища: діагностичний, процесуальний, коригувальний.

Результати створення середовища: сформованість мотивів співробітництва, гуманні відносини, соціальна захищеність, задоволеність власною і спільною діяльністю, соціальні гарантії.

Науково-методичне мікросередовище – це середовище, в якому відбувається професійна діяльність вчителів, проходить процес професійного зростання.

Відмінні ознаки: неперервний процес професійного зростання та майстерності, науково-дослідницька діяльність, видавнича діяльність, включеність усіх суб'єктів у процес планування.

Умови, які сприяють розвитку середовища: підтримка з боку ЗВО, міських методоб'єднань та ін., мотивація і стимулювання суб'єктів, партнерський стиль відносин, матеріально-технічна база.

Принципи створення середовища: науковості, доступності, системності і послідовності, мотивації та ін.

Етапи створення середовища: діагностично-мотиваційний, діяльнісний, практично-результативний.

Результати створення середовища: високий рівень знань учнів, професійне зростання вчителів [61]

Культурно-естетичне мікросередовище - це середовище, в якому відбувається взаємне духовне, моральне, естетичне та культурне зростання і взаємозбагачення суб'єктів. Відмінні ознаки: духовна спільність інтересів, мотивів, потреб і бажань суб'єктів, виникнення і розвиток традицій, культурно-емоційна задоволеність від спілкування, культурно-естетична діяльність, введення в навчальний план предметів культурологічного циклу та ін.

Суб'єкти середовища: колективи учнів, учителів, батьків, адміністрація.

Умови створення середовища: максимальний розвиток ініціативи, талантів і творчих здібностей суб'єктів, свобода вибору, визнання самоцінності учня, позитивний емоційний мікроклімат, гуманна взаємодія, наявність символіки і традицій.

Принципи створення середовища: гуманізму, культуровідповідності, природовідповідності, діалогічність взаємин, емоційна насиченість, духовне здоров'я.

Етапи створення середовища: вивчення колективу учнів, учителів, батьків, планування роботи, творча діяльність, коригування результатів.

Результати: високий рівень сформованості педагогічної культури учителів і батьків, моральної і естетичної культури учнів.

Психологічні мікросередовища - це середовища, які сприяють спільній продуктивній діяльності та загальному розвитку суб'єкта на основі людської

взаємодії та взаємовідносин. Відмінні ознаки: зацікавленість у сумісних справах, задоволеність приналежністю до колективу, взаємодопомога в різних ситуаціях, висока довіра і висока вимогливість один до одного, вільне вираження власної думки.

Суб'єкти середовища: психологічна служба, учні, вчителі, батьки, адміністрація.

Умови створення середовища: індивідуальний підхід, психологічна сумісність, партнерський стиль взаємин, стимулювання, конструктивне вирішення конфліктних ситуацій, рефлексія.

Принципи створення середовища: емпатійність взаємодії, повага, і довіра, співробітництво, рефлексія, впевненість в успіху, піклування, створення позитивного психологічного мікроклімату, спілкування на гуманній основі.

Етапи: створення психологічної служби, взаємодія всіх суб'єктів.

Результати: позитивний мікроклімат, гуманні і доброзичливі взаємини суб'єктів, взаємодія, взаєморозуміння.

Гігієнічне мікросередовище - це таке, що сприяє зміцненню фізичного та психічного здоров'я, покращує екологічні відносини між суб'єктами та запобігає негативному впливу зовнішнього середовища на організм. Відмінні ознаки: матеріальна забезпеченість, фізичне і психічне здоров'я, дотримання правил безпеки життєдіяльності, моніторинг стану здоров'я суб'єктів, валеологічна робота.

Суб'єкти середовища: адміністрація, вчителі, батьки, учні, медпрацівники.

Умови створення середовища: хороший стан шкільних споруд, хороші умови праці, організація активного відпочинку, навчально-побутові умови, використання здоров'язберігаючих технологій та ін.

Принципи створення середовища: гуманності, відповідальності, екології взаємин, економічності.

Етапи створення середовища: вивчення нормативних документів, створення матеріально-технічної бази, створення відповідних служб (психологічна, медична, харчування та ін.).

Результати: хороший стан здоров'я всіх суб'єктів та стану школи, здоровий спосіб життя.

Електронне мікросередовище – середовище, в якому здійснюється спілкування суб'єктів, стимулювання інтересу педагогів до нових носіїв інформації, освоєння суб'єктами електронної пошти з управлінських проблем, вирішення проблем поширення внутрішньої інформації.

Відмінні ознаки: наявність комп'ютерної техніки, Інтернету.

Суб'єкти середовища: адміністрація, учителі, учні.

Умови створення середовища: наявність комп'ютерної техніки.

Принципи створення середовища: індивідуального підходу, науковості, доступності.

Етапи створення середовища: опитування вчителів щодо володіння комп'ютерною технікою, курси підвищення кваліфікації з метою освоєння правил користування електронною поштою, самостійна робота.

Результати: можливість швидкого вивчення суспільної думки, своєчасне прийняття управлінських рішень, проведення мініпедрад, перевірка домашніх завдань учнів та ін.

Фізичне мікросередовище – середовище, яке сприяє фізичному розвитку суб'єктів педагогічного процесу.

Відмінні ознаки: організація роботи спортивних секцій, загальношкільних змагань.

Суб'єкти середовища: учні, вчителі, батьки, адміністрація.

Умови створення середовища: матеріально-технічна база, спортивний інвентар.

Принципи створення середовища: індивідуального підходу, стимулювання.

Етапи створення середовища: підготовчий, основний, коригувальний.

Результати: забезпечення здоров'я учнів і учителів, достатній рівень фізичної культури.

Таким чином, модель створення сприятливого навчально-виховного середовища дозволяє цілісно продемонструвати його елементи (мікросередовища), принципи, зміст, етапи та чинники, які впливають на його формування. Однак, ефективність означеного процесу залежатиме від дотримання організаційно-педагогічних умов, які розкриємо у наступному підрозділі.

2.2. Організаційно-педагогічні умови формування сприятливого освітнього середовища в початкових класах закладу загальної середньої освіти

Аналіз наукової літератури показав, що сприятливе навчально-виховне середовище ґрунтується на принципах та ідеях етичної педагогіки. Проектуючи результат створення такого середовища, необхідно вести мову про процес розвитку і становлення особистості й освітньої установи. Сприятливе навчально-виховне середовище в освітній установі не може бути раз і назавжди організованим. З огляду на специфіку школи як організації, у якій постійно спостерігається динаміка професійного зростання колективу, розвиток і міграція учнів (щорічний прийом першокласників, перехід у наступний клас, випуск школярів), необхідна технологізація всіх процесів, які організовуються у навчальному закладі.

Ефективність гарного освітнього середовища в освітньому процесі навчального закладу проявляється у високій мотивації з усіх предметів, академічній успішності учнів, високих результатах у різноманітних інтелектуальних і спортивних змаганнях та науково-дослідницькій діяльності.

Навчальні заклади мають реалізовувати творчий потенціал особистості, створюючи різноманітне та багатofункціональне освітнє середовище.

Ефективність і стабільність такого середовища підвищується, якщо воно утворює єдиний інтегрований простір, що складається з різних мікросередовищ протягом тривалого періоду часу.

У сприятливому освітньому середовищі суб'єкти освітнього процесу набувають готовності до особистісного самовдосконалення та забезпечується практика співтворчості в межах гуманістичної парадигми.

Школа сама по собі не може змінити соціально-економічну ситуацію, але, створюючи сприятливе освітнє середовище та освітні методики, які його створюють, вона може сприяти розвитку творчої особистості учня та змінювати умови, в яких відбувається розвиток особистості.

Реалізація творчого потенціалу в сприятливому освітньому середовищі відбувається за певних організаційно-педагогічних умов:

- формування іміджу школи.
 - організація педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах сприятливого мікроклімату;
 - управління процесами, що створюють сприятливе освітнє середовище.
- Розглянемо їх більш детально.

2.2.1. Формування іміджу школи як основа створення сприятливого освітнього середовища

Імідж уявляє собою цілеспрямовано сформований образ (будь-якої людини, явища, предмета), який здатен емоційно-психологічно вплинути на когось з метою популяризації, реклами та ін. [51].

Схарактеризуємо складники іміджу школи, посилаючись на Васильченко С. [35].

На основі проаналізованих наукових поглядів вчених ми вважаємо, що першим елементом іміджу є зовнішні атрибути школи: дії, предмети, слова, гасла та елементи з символічною символікою, національний гімн, девіз, символ, емблема, прапор, уніформа для учнів, Шкільна церемонія. Школи використовують ці атрибути для роз'яснення своїх цілей і завдань, а також для того, щоб зробити їх відомими на ринку освітніх послуг.

За даними вчених, в середньому 91% опитаних учнів, 85% батьків і 95% вчителів позитивно ставляться до наявності зовнішніх атрибутів у школі [99].

Сьогодні Назва навчального закладу відіграє важливу роль. Дослідження показало, що в середньому для 50% опитаних учнів, 45% батьків і 48% вчителів назва навчального закладу вплинуло на оптимальний вибір школи.

Аналіз практики шкіл дозволив установити, що снує декілька підходів до вибору назви:

- *нормативно-статусний*, відповідно до виду загальноосвітньої установи, зафіксованому в офіційних документах школи (загальноосвітня школа,

- школа з поглибленим вивченням якого-небудь предмету, школа з ліцейськими або гімназичними класами, ліцей, гімназія, навчально-виховний комплекс);
- *функціональний*, який розширює уявлення про вид школи (школа з поглибленим вивченням фізики, школа з поглибленим вивченням англійської мови, школа з поглибленим вивченням інформатики, фізико-математичний ліцей, гуманітарна гімназія);
 - *технологічно-педагогічний* (школа Монтесорі, школа Френе, школа співробітництва, школа вільного розвитку (вальдорфська), ліцей нових інформаційних технологій);
 - *образний* («Гармонія», «Радість», «Веселка»);
 - *аббревіатурний* (ліцей ІКС – Інтелект. Краса. Совість);
 - *національний* (єврейська, армянська, румунська, польська школи);
 - *авторський* (школа В.Караковського, школа Бойка);
 - *школа, що має ім'я відомої людини*, не пов'язаної безпосередньо зі сферою освіти.

Багато шкіл вважають девіз-просте образне вираження мети діяльності та освітніх послуг - важливим елементом атрибутики. Він розміщується на видному місці, щоб потенційні учні та їхні батьки могли отримати перше уявлення про те, чого можна очікувати від цієї школи. При формулюванні девізу необхідно враховувати особливості сприйняття. Візуальний девіз відрізняється легкістю і лаконічністю. Девіз слуху-милозвучність, максимальне використання голосних. Вдалий девіз" позитивні кольори " з графічними і кольорними рішеннями символів, що виражає доброзичливість і пропонує споживачеві освітніх послуг ініціативу щодо задоволення його потреб.

Зовнішні атрибути опосередковано впливають на соціальні групи, зацікавлені в наданні освітніх послуг. Тому освітні установи повинні приділяти особливу увагу психічним процесам (сприйняттю, пам'яті, увазі, мисленню). Наприклад, на це слід спиратися при проектуванні атрибутів

школи, оскільки зростає психологічне, культурне та історичне походження, а також залежність сприйняття від духовності споживача освітніх послуг. Від правильності вибору символічної основи зовнішньої атрибутики навчального закладу залежить стійкість і глибина інтеграції образу школи в колективну свідомість [35].

У структурі іміджу необхідно особливо виділити такий складник як *стиль школи*. Під стилем, тобто стилем її роботи, стилем взаємин між учасниками педагогічного процесу (учень – учень, учень – учитель, учитель – учитель, учитель – директор, директор – співробітники), контакти співробітників школи із зовнішніми об'єктами (учитель – батько, директор – представник влади й ін.), ознаки, властивості, манери поведінки й звички співробітників, які характеризуються особливими рисами, дизайн шкільного будинку, візуальну самотність школи, її традиції.

Кожна школа реалізує свої функції в певному і властивому тільки їй стилі. Стиль відрізняється стійкістю, має основу об'єктивну (визначається сукупністю вимог суспільства до школи як до соціального інституту, що здійснює навчання й виховання дітей) й суб'єктивну (обумовлюється сукупністю особистісних характеристик співробітників школи, їхньою творчою оригінальністю).

Стиль вимагає неповторності й оригінальності, сприяє здійсненню демонстраційної функції, виділенню й запам'ятовуванню установи з-поміж інших. Стиль показує, яке місце школа займає на освітньому ринку. Гарну школу зовні відрізняє вишуканість інтер'єру і доброзичливість співробітників, які мають високий рівень корпоративної культури, тобто відчують себе частиною організації, яку вони представляють, кожен у межах своїх повноважень готовий піклуватися про її репутацію [51].

Вважаємо, що складником іміджу є *уявлення соціального оточення про якість освіти*. Так, Л. Найдьонова, вказує, що питання про показники результативності освіти не вирішується в педагогіці однозначно: «Одні схильні вважати результатом тільки знання учнів, відповідність знань

стандартам освіти, інші відзначають необхідність розвитку здібностей учнів, треті вважають результатом праці вчителя адаптацію випускника школи до наступного соціального життя» [54, с.44].

Аналіз наукової літератури та практики дозволяє стверджувати, що думка про якість освіти тісно пов'язана з уявленням соціуму про першочергову функцію школи – *забезпечення високої якості навчання*, розвитку й виховання учнів. Показниками якості навчання слід вважати рівень знань, умінь і навичок школярів, їх відповідність державним освітнім стандартам, а з розвитку – рівень розвитку мислення, волі, емоцій, творчих потреб, інтересів, здібностей учнів [20; 30; 33; 46; 47; 57; 62].

На наш погляд, цікавим є перелік знань і навичок учнів, складений американськими соціологами і педагогами на основі сучасних світових вимог до освіти, необхідних, на їхню думку, для успішного життя в майбутньому світі: здібності до ефективного спілкування в усній і письмовій формі; знання в галузі літератури й інших суспільних наук, особливо історії; знайомство із принципами вищої математики й уміння застосовувати їх у повсякденному житті; глибоке знання фізики, біології й організації навколишнього середовища; володіння іноземними мовами; комп'ютерна грамотність й уміння одержувати й використовувати інформацію; здатність до сприйняття мистецтва; пізнання в галузі економіки й принципів управління; уміння піклуватися про своє здоров'я; здатність ставити проблеми й здійснювати творчий пошук шляхів їх вирішення [20, с.28].

Вважаємо, що врахування орієнтації учнів й їхніх батьків на світові освітні стандарти важливе при формуванні іміджу сучасної школи.

Одним з об'єктивних факторів, який впливає на *ступінь засвоєння учнями знань* і рівень розвитку їхніх здібностей, є зміст навчання. Сьогодні школи зобов'язані дотримуватися інваріантної частини базисного плану, що включає такі освітні галузі як: мови й літератури, математика, природознавство, фізична культура. Однак у реальній практиці має місце організація навчання по навчальних планах, у яких відсутні або істотно скорочені окремі

загальноосвітні дисципліни й посилені профільні, що позбавляє школяра можливості одержання повноцінної базової освіти. Імідж школи може бути істотно поліпшений за рахунок дотримання вимог до інваріантної частини й урахування побажань учнів й їхніх батьків до варіативної частини базисного навчального плану. За даними досліджень, ці побажання часто зводяться до включення в навчальний план таких предметів як іноземні мови, економіка, правознавство, комп'ютерна грамотність, етика, світова художня культура.

Модернізація змісту загальної середньої освіти спрямована на серйозне відновлення програм по гуманітарних дисциплінах. Цей процес здійснюється не тільки науково-дослідними інститутами й органами управління освітою, але й шкільними вчителями, які розробляють авторські програми й навчально-методичні посібники, що стосується як змісту традиційних навчальних предметів, так і розробки нових шкільних дисциплін (риторика, конфліктологія, екологія, політологія, соціологія та ін.). Якість модернізації змісту навчальних курсів, ступінь залученості до цього процесу педагогічного колективу сприяють поліпшенню іміджу школи.

Імідж школи характеризує й *оснащеність навчальними засобами*. Як видно, найпоширенішим засобом навчання є навчальна книга. Сьогодні школи часто переходять до навчання по варіативних підручниках, мають наочні приладдя, які виробляються спеціальними фірмами й відрізняються високою якістю і гарним смаком. Крім того, вони мають сучасну кіно- і відеоапаратуру, достатню кількість комп'ютерів, ксероксів.

Споживачів освітніх послуг цікавить не лише номінальний перелік дисциплін, а й їхнє практичне опанування. Тому першочергове завдання шкіл - вирішити, як навчати. Загальновідомо, що більшість шкіл орієнтується на репродуктивну передачу інформації, використовуючи «знаннєвий» підхід. З цього приводу З. Маркова справедливо зазначає, що в цьому випадку дитина розглядається як посудина, яку потрібно наповнити поняттями, термінами і фактами, а основним фактором, що мотивує навчання, є оцінка [18, с.110].

Однак у сучасних умовах багато споживачів шкільних послуг шукають освітні технології, орієнтовані на розвиток творчих інтересів і здібностей кожної дитини, стимулювання самостійної навчальної діяльності, а не на передачу знань. Проблемі підвищення ефективності навчання присвячені праці В. Лозової, В. Парамарчука, О. Савченко, С. Сисоєвої, Т. Тализіної, О. Тализіної та ін.

На думку Ж. Піаже, школа має готувати кадри, здатні створювати нове, а не просто повторювати те, що зробило попереднє покоління, критично і гнучко мислити, а не просто приймати все, що їм пропонують [62].

Проаналізувавши роботи цих авторів, вдалося виділити основні фактори, які сприяють покращенню процесу навчання: посилення мотивації до навчання, використання інтерактивних методів і форм навчання, розвиток навичок навчання, врахування особистісних особливостей учнів, впровадження нових освітніх технологій тощо [97].

Важливим елементом іміджу школи є *уявлення споживачів освітніх послуг про якість шкільного виховання*. Безпосередньо в школі переважає більшість дітей перебуває лише на уроках, в процесі яких відбувається виховний процес. А тому батьки, в першу чергу, вважають, що школа несе повну відповідальність за виховання їхніх дітей. Особливо це стосується молодших учнів, які потребують значного впливу з боку авторитетних для них учителів. Довірливість і відкритість до зовнішніх впливів, слухняність і ретельність створюють гарні умови для виховання дитини як особистості. А от для підлітків уже значним є вплив однолітків і дорослих, засобів масової інформації, а авторитет батьків і вчителів відступає на задній план.

Серйозну увагу виховній діяльності школи надають В. Караковський, А. Макаренко, З. Малькова, В. Сухомлинський та ін. Вчені стверджують, що *школа повинна створювати умови для формування моральних якостей учнів* (толерантність, чесність, доброта, повага до інших людей), громадянських якостей (розвиток у дітей почуття любові до своєї країни, місця проживання), готувати учнів до здорового способу життя.

Основним результатом шкільного виховання є особистість учня, що виявляє ціннісне ставлення до себе, оточуючих людей, природи, розвиток їхньої самостійності, чуйності, виявлення доброзичливості, дотримання загальноприйнятих норм поведінки, низький рівень правопорушень, позитивна динаміка особистісного зростання кожного учня й ін.

Для нашого дослідження важливо зазначити, що імідж школи істотно виграє, якщо створюються *сприятливі умови для самовизначення й самореалізації учнів*. Однак, проведені дослідження роботи шкіл показали, що «найістотнішим недоліком школи в цей час є те, що особистість дитини залишається об'єктом управління, а не суб'єктом» [49, с.9].

Отже, формуючи позитивний імідж, школа повинна спиратися на критерії якості, що прийняті в сфері освіти та вимоги, які висувають споживачі освітніх послуг. Задоволення освітніх потреб учнів, їхніх батьків і переваги, які учні одержують у результаті навчання й виховання в конкретній школі, визначають попит на її освітній продукт, роблять стійким її положення на ринку освітніх послуг.

Споживачі судять про якість освіти шляхом порівняння власного сприйняття: те, що вони одержують від послуги, з тим, чого вони від неї очікують. Школі доцільно виходити із двох позицій, створюючи свій освітній продукт: 1) споживач освітніх послуг не може самостійно вирішити, що таке гарна освіта, а школа це знає й повинна його переконати в гарній якості пропонованої освіти; 2) споживач освіти знає, що таке гарна освіта, і школа надає те, що він хоче. В останньому випадку споживач заздалегідь має модель потрібних йому освітніх послуг, яка може бути гранично конкретною або дуже загальною.

Імідж школи не можливий без *уявлення про рівень комфортності шкільного середовища*.

Очікування більшості споживачів освітніх послуг полягають у створенні приємного шкільного середовища, заснованого на взаєморозумінні та повазі, що забезпечує інтелектуально, емоційно та духовно насичене спілкування

дітей та молоді. У таких школах діти відчують себе як вдома, а панує «поклоніння дитині».

Зауважимо, що Л. Карамушка, О. Креденцер, стверджує, що школа як соціальний інститут багато в чому залишається для дитини холодним домом. Це пов'язано з тим, що в шкільній практиці вчителі «занадто часто підносяться над дитиною, не досягають емоційного контакту, їм бракує фамільярності та особистої зацікавленості, вони не виглядають людьми, яким можна співпереживати» [25, с. 36]

Л. Карамушка наводить дослідження, яке містить такі дані: «У школі вчителі не завжди перебувають у контакті з дитиною, але вони завжди перебувають у контакті з дитиною, але вони завжди перебувають у контакті з дитиною, але вони завжди перебувають у контакті з дитиною, але вони завжди перебувають у контакті з дитиною, але вони завжди перебувають у контакті з дитиною»: «близько 80% часу спілкування вчителів з учнями є негативним» [19, с. 114].

Таким чином, у суспільстві існує стійка думка, що більшість учнів просто чекають закінчення масової школи, а не навчаються.

Погоджуємося також з В. Ковальчук у тому, що сьогоdnішнього учня відрізняє загострене бажання добра й уваги з боку дорослих як результат запеклості, озлобленості, що присутні в житті суспільства [50, с.7]. За даними різних соціологічних досліджень, 12 % підлітків украї часто страждають від самотності, сприймають навколишнє середовище як вороже, живуть у постійному страху перед невдачами, при цьому 2 % молодих людей живуть із почуттям самотності постійно [6].

За даними дослідження О. Овсяннікова, усвідомлюючи присутність у школі протистояння «вчитель-учень», учні й педагоги по-різному бачать причини цієї ситуації. На думку вчителів, конфлікти з учнями відбуваються, насамперед, через «небажання дітей учитися», з погляду старшокласників, причини конфліктів криються в «небажанні вчителів зрозуміти й прийняти своїх учнів» [80]. Р.Сосніна й Г.Стрюков зазначають, що в школах зі слабковстигаючим контингентом дітей, відсуваючи властиво навчальні

завдання, на перший план висуваються емоційна підтримка учнів, створення сімейної атмосфери, прояв турботи про фізичне й психічне здоров'я підлітків, допомога їм у подоланні кризових проявів [80].

Вважаємо, що високий *рівень комфортності шкільного навчально-виховного середовища* включає:

- *гуманні відносини* між учителем й учнем, атмосферу взаємної поваги, розташування й співробітництва, дбайливе відношення до достоїнства учня, його життя й здоров'я, постійне створення ситуації успіху, зняття небажаного психічного навантаження, надання допомоги кожному у виборі цілей і завдань освіти, з огляду на психологічні особливості, орієнтація педагогів на підготовку учня до майбутнього життя й на повноцінне проживання учнем кожного вікового періоду – дитинства, отрочтва і юності;
- *безконфліктне, інтелектуально-емоційне й духовно збагачене спілкування* дітей і підлітків, де провідними відносинами є *взаєморозуміння і співробітництво*.

Імідж школи формує також *уявлення про ціну освітніх послуг*.

У сучасних умовах плата батьків за освітні послуги дітей стала майже звичайним явищем. Вона має місце не тільки в недержавних загальноосвітніх установах, але й уводиться в державних школах за надання додаткових послуг. При цьому 5% батьків вважають уведення платних додаткових освітніх послуг нормальною практикою й готові їх оплачувати. Але слід також зазначити, що 45% опитаних батьків висловилися негативно з цього приводу.

Слід зазначити, що треба уважно орієнтуватися на запити й можливості споживачів освітніх послуг, виявляти рівень їхньої платоспроможності, номінальну й фактичну психологічну готовність платити за освітні послуги взагалі й зокрема конкретній освітній установі, оптимально конструювати перелік платних освітніх послуг. Якщо школа націлена на навчання дітей із заможних родин, то висока плата за навчання може стати для них привабливою характеристикою іміджу, тому що дана група споживачів

розглядає її, з одного боку, як гарантію якості освіти й комфортності шкільного середовища, а, з іншого, – як можливість відрізнитися від більшості населення, підкреслити свої матеріальні переваги. При цьому збільшення або зменшення в державній школі кількості дітей з родин з високим рівнем доходу є одним з показників ефективності формування іміджу, тому що такі діти не обмежені у виборі освітніх послуг і мають можливість навчатися в престижних недержавних школах. Якщо ж школа орієнтована на залучення найбільш здатних до навчання дітей з родин із середнім статком, то для більшості потенційних учнів та ж сама ціна істотно знизить привабливість іміджу школи. Наявність у школі значної кількості дітей з малозабезпечених родин зобов'язує її при конструюванні позитивного іміджу приділяти увагу таким характеристикам як надання безкоштовних шкільних послуг (харчування, постачання підручниками, організація гуртків, дозвілєвих заходів, логопедична допомога, консультації психолога й ін.).

Слід також зазначити, що ціна освітніх послуг може бути виражена не тільки в грошових витратах, але й психологічному напруженні, пов'язані із критеріями прийому до школи, правилами поведінки в період навчання, докладання інтелектуальних зусиль по освоєнню навчальних програм, режимом навчання, зусиллями, яке витрачаються на подолання відстані до місця розташування школи та ін.

Важливим складником іміджу школи є *образ її керівника*, який розглядається як символ освітньої установи. У той же час особистий імідж директора сприяє виконанню його конкретних функцій як керівника установи. До цих функцій В. Лізинський та А.Омаров відносять функції адміністратора, організатора, фахівця, суспільного діяча [61, с.11]

Ми вважаємо, що імідж керівника школи включає в себе наступні характеристики:

- Особистісні (фізичні та психофізіологічні особливості, характер, тип особистості, моральні та комунікативні якості, особиста привабливість);;

- Соціальні (рівень освіти, важливі факти біографії, спосіб життя, статус лідера, його рольова модель поведінки, норми і цінності, яких він дотримується, зв'язки з різними соціальними групами);;

- Професійний (знання стратегій розвитку освіти, принципів освітньої політики, змісту, форм, методів, технологій навчання і виховання, економічних і нормативних основ функціонування і розвитку школи, теоретичних основ управління, систем і методів стимулювання співробітників, стилю керівництва колективом, вміння аналізувати діяльність школи, виявляти найбільш важливі проблеми, знаходити ефективні способи їх вирішення, запобігати і залагоджувати конфлікти в колективі) .

Керівник повинен стати для учнів, їхніх батьків, працівників у певній мірі другом, наставником, старшим товаришем, який здатний зрозуміти їхні проблеми, а не підніматися над ними. Усвідомлюючи, що ділове спілкування є складним багатоплановим процесом, керівникові в кожному конкретному випадку треба вміти правильно обирати модель поведінки, з огляду на ситуацію спілкування, зміст бесіди, характер й очікування співрозмовників. Як показали спостереження за директорами та бесіди з батьками учнів, позитивні емоції виникали в батьків тоді, коли вони почували чарівність керівника школи, адекватний емоційний відгук на їхній щиросердечний стан, бажання допомогти в різноманітних ситуаціях та ін. Але в той же час зовнішність керівника, його мова, манери повинні підкреслювати його особливу авторитетність для навколишніх. Авторитетом володіє той, кому вдається знайти правильний стиль спілкування, «чиї атрибути соціального статусу й стиль роботи викликають доброзичливу реакцію: функціональні обов'язки – розуміння, межі необхідної для їх здійснення компетенції – згоду, методи діяльності - схвалення, а особисті якості – повагу» [16, с.21].

За результатами проведеного опитування у переліку характеристик керівника школи на першому місці такі характеристики як людяний, справедливий, вміє радуватися успіхам своїх учнів і працівників школи, вміє відстоювати інтереси школи, володіє організаторськими вміннями й

навичками, впевнений у собі, енергійний, організований, вимогливий до себе й підлеглих, професіонал у своїй справі. Показниками оцінки управлінської діяльності директора школи є кінцеві результати роботи школи (здоров'я дітей, їх навченість і вихованість, готовність до продовження освіти, вибору життєвого шляху) і умови успішного досягнення кінцевих результатів (соціально-психологічний клімат у колективі, робота з педагогічними кадрами по підвищенню їхньої професійної компетентності, наявність ефективної системи стимулювання якісної праці всіх учасників освітнього процесу, їхня задоволеність станом навчально-матеріальної бази).

Вважаємо, що складником іміджу школи є *образ персоналу загально-освітньої установи*.

Уявлення про персонал школи формується під впливом таких факторів: психологічний клімат у шкільному середовищі, кваліфікація працівників (насамперед, педагогів) і їхні особистісні якості, зовнішній вигляд, віковий склад.

Репутація педагогічного колективу багато в чому залежить від рівня сформованості в педагогів професійної компетентності, якісного володіння різноманітними методами навчання й виховання, ініціативності, відповідальності, працездатності, вміння аналізувати свою діяльність, давати наукове обґрунтування успіхів і невдач, передбачати результати роботи. Педагогічна майстерність учителів припускає «реальне володіння високими зразками праці, високими рівнями педагогічної діяльності, педагогічного спілкування, поведінки особистості, що обов'язково супроводжується гарними результатами навченості й вихованості школярів» [63, с.209]. Професіоналізм учителя оцінюється соціальним оточенням через такі характеристики професійної компетентності як професійні знання вчителя, педагогічні вміння, психологічні якості й професійні психологічні позиції.

Однак, позитивний образ персоналу загальноосвітньої установи не може визначатися тільки високим рівнем кваліфікації вчителів. Обираючи школу, батьки часто обирають знайому обстановку, тобто ту групу людей, що

здається надійною і доброзичливою. Головною й постійною вимогою соціуму, що висувається до будь-якого шкільного працівника, є любов до дітей. Проведене опитування учнів й їхніх батьків показало, що з максимального набору особистісних якостей, необхідних працівникові школи, вони виділили такі: доброта, високий рівень загальної і професійної культури, оптимістичність, товариськість, емоційна стійкість, витримка, самовладання, терпимість, спостережливість, толерантність, тактовність.

Формуючи привабливий образ шкільного працівника, особливу роль варто відводити його зовнішньому вигляду. О. Гаврилюк, звертаючись до викладачів і керівників шкіл, говорив: «Враження, що ви здійснюєте на школярів, лише в самому незначному ступені – на 7 відсотків - залежить від того, що ви говорите. У той же час ваш зовнішній вигляд відповідає за 55 відсотків впливу» [34].

На сприйняття соціумом педагогічного колективу впливає його статєвовіковий склад. За даними соціологів, гарний рейтинг мають школи, де високий відсоток викладачів – чоловіків, а переважна більшість педагогів – у віці 28-40 років. Однак, у сучасній школі вчителі – жінки становлять близько 85 % (у школах Японії вчителів – чоловіків – 82%), що працюють пенсіонери (близько 10%) [58, с.76]. Вік і стать учителя мають серйозне значення для споживача освітніх послуг, тому що із цими характеристиками він часто пов'язує своє уявлення про рівень професіоналізму педагога. Вчителі старшого середнього віку сприймаються ними як люди з розхитаною нервовою системою, як нездатні до довірливого контакту з підлітками, що не володіють інноваційними технологіями викладання, консервативні в поглядах і вчинках. Таке відношення не можна пояснити тільки стереотипами, посиленнями на повсякденну свідомість. У деяких дослідженнях зазначається, що ефективність праці педагогічних колективів знижується, якщо ці колективи більше, ніж на 25%, укомплектовані вчителями, що проробили в школі чверть століття й довше, а також що якість роботи вчителя підвищується й зберігається лише перші десять років, а потім іде на спад [37; 74].

2.2.2. *Налагодження партнерської взаємодії учасників освітнього процесу для формування сприятливого середовища*

Наступною умовою створення позитивного освітнього середовища є організація взаємодії суб'єктів педагогічного процесу.

Розглянемо процес педагогічної взаємодії, його сутність, особливості впливу атмосфери взаєморозуміння, довіри на розвиток гармонійних взаємин у ході створення сприятливого навчально-виховного середовища.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що *процес взаємодії* розглядається вченими з різних позицій як:

- *процес діяльності* (Бібік, Н. М., Карамушка, Л. М);
- *процес спілкування* (В.Кан-Калік);
- *міжособистісні відносини* (Г.Щедровицький ;
- *особливий тип зв'язків, відносин вчителів і учнів*, що характеризує процеси їхнього взаємного впливу один на одного, в результаті чого відбувається їхнє взаємне збагачення і перетворення; як специфічна форма організації їхньої діяльності, що припускає об'єднання зусиль у впливі на загальний предмет діяльності (О.Воробйова [25]);
- *особливий вид спільної діяльності*; як особливий спосіб її організації; як об'єктивно існуючий взаємозв'язок суб'єктів діяльності ;
- *особливий тип відносин між учителями й учнями*, що сприяє гуманізації навчально-виховного процесу (Л.Байбородова І.Волков, С.Лисенкова, В.Сухомлинський).

Діяльність вчителя й учня та їхня комунікація представлені як різні способи обміну між інтерактантами. При цьому спілкування є не лише атрибутом чи необхідним аспектом діяльності, а й способом задоволення потреб інтерактантів. Спілкування сприяє розумінню та гармонізації себе, самоорганізації, самоствердженню та розумінню інших, як спосіб організації спільної діяльності вчителя та учнів, як особливість взаємовідносин між ними, як форма взаємодії та як принцип освітньої системи, що вимагає співпраці.

Слід зазначити, що для забезпечення ефективної комунікації та задоволеності учасників результатами необхідно вирішити три основні проблеми

Для покращення взаємодії необхідно спочатку визначити очікування іншої людини, власні очікування та підтвердити позитивну спрямованість співрозмовника. Важливою характеристикою задоволеності спілкуванням є психологічна сумісність, яка характеризується результатами спільної роботи, позитивною стабільністю встановленого контакту, узгодженістю індивідуально-психологічних особливостей і сумісністю установок, позицій і переконань.

Ефективно організоване спілкування допомагає створити систему міжособистісних комунікацій, встановити гармонійні взаємини, тобто уміння погоджувати своє життя з іншими на підставі довіри й обопільної відповідальності. Гармонійних взаємин можна досягти, враховуючи шість етапів: взаємне притягання – актуалізація ідентифікація; позитивна оцінка – посилення ідентифікації; упевненість – актуалізація відокремлення; чекання – посилення відокремлення; розчарування – зародження відчуження; поріг – посилення відчуження [7].

Для нашого дослідження найбільш значущими є перші три етапи, в основі яких лежать механізми ідентифікації і відокремлення як прагнення зберегти свою унікальність. Ідентифікація в даному випадку розглядається як духовне єднання особистостей, за допомогою якого створюється атмосфера сприятливого середовища.

Вважаємо, що сприятливе навчально-виховне середовище створюється через успішну взаємодію учасників педагогічного процесу, оскільки:

- успіх є ключовим чинником у мотиваційній і емоційній сферах;
- він стимулює продуктивну навчально-пізнавальну і комунікативну активність;
- успіх приносить задоволення від діяльності та спілкування;
- ситуації успіху сприяють особистісному розвитку;

- успіх є ознакою гармонійних взаємин між учасниками педагогічного процесу.

Розглядаючи «ситуацію успіху», важливо звернутися до робіт А. Белкіна, який визначав її як «основу гуманізації освіти та виховання». Співробітництво, за його словами, – це не просто спільна діяльність чи взаємодія, а радість, яку воно приносить. Завдання вчителя – створити умови для подолання труднощів, задоволення очікувань, формування позитивної мотивації, самооцінки та самоповаги, тобто середовище для успішної життєдіяльності.

З педагогічної точки зору, успіх – це цілеспрямоване поєднання умов, що дозволяють досягти значних результатів як для індивідуального розвитку, так і для колективу. Основними завданнями учасників взаємодії є: пошук шляхів до успіху, постановка цілей, встановлення довірчого контакту, створення умов для співпраці, наповнення взаємодії позитивними емоціями, аналіз ситуації, вибір нестандартних рішень та альтернативних шляхів досягнення цілей, підтримка партнера і виявлення нових перспективних ідей для співпраці.

Основою ситуації успіху є вплив оточуючого середовища. За словами Н. Щуркової, ситуація успіху означає, що людина відчуває власні досягнення у контексті свого життєвого досвіду, порівнюючи їх із попередніми результатами. Ситуація успіху спрямована на пробудження фізичних і духовних сил особистості, максимальний розвиток її можливостей і відчуття задоволеності життям у теперішній момент.

Невід’ємною умовою створення ситуації успіху є атмосфера доброзичливості, яка включає усунення страху, високу мотивацію, надання авансу довіри, підкреслення унікальності особистості та позитивне оцінювання.

Ковальчук, Т. П. зазначає, що процес продукування успіху в педагогічній діяльності має певні правила: правило «антиципації успіху»: педагог, який продукує зниження успіху, повинен у структурі потребово-мотиваційної, емоційної та мотиваційної сфери особистості досягти бажаного педагогічного результату. Педагог повинен сформувати в структурі потребностно-

мотиваційної, емоційної та мотиваційної сфер особистості найбільш сильну і позитивну мотивацію для досягнення бажаного педагогічного результату. При цьому мета предмета навчання і виховання як очікуваний успішний результат педагогічної взаємодії має виражати позитивні емоції і стимулювати професійну творчість педагога. Для цього необхідно ранжувати проблеми, тобто прогнозувати можливі проблеми; виявляти, розуміти і формулювати проблеми; погоджувати і перераховувати проблеми; пояснювати окремі причини, що призвели до виникнення проблем; ранжувати проблеми за ступенем їх важливості; пояснювати причини змін у проблемах прийняття проблеми та пошук шляхів її вирішення за допомогою технологій. Планування забезпечує прогнозування, вибіркову структуру, проектування, тактичне і стратегічне планування, визначення ступеня децентралізації і централізації, врахування змін всередині і організацію змін ззовні. Правила аналізу педагогічної ситуації, тобто аналіз раніше сформованих ситуацій успіху, дозволяють об'єктивно оцінити ефективність і оптимальність використання технік успіху для конкретних учнів з урахуванням їх індивідуальних психологічних особливостей.

Оскільки ми вивчаємо питання створення «сприятливого навчально-виховного середовища» для всіх учасників педагогічного процесу, ідея Найдьонова, Л. щодо «учительського успіху» і завдання формування ситуації успіху є особливо актуальними. Лише успішний учитель здатен створити атмосферу успіху для своїх учнів. Існує чимало способів підтримки вчителя, зокрема «досьє успіхів» В. Лізинського та «кар'єрна карта» Л. Петрова. Водночас необхідно розробити систему оцінки успішності роботи вчителя, створити методики, що стимулюють його діяльність, та визначити інструменти, які підвищують задоволеність від роботи.

У цьому процесі ключову роль відіграє керівництво, рефлексивна й аналітична діяльність управлінця, здатного вчасно оцінювати відносини в колективі, сприяти розвитку організаційної культури, що підтримує ситуацію успіху для кожного учасника педагогічного процесу та закладу загалом. Таким

чином, сприятливе середовище дозволяє кожному самостверджуватися, професійно зростати, творчо реалізовуватися, комунікувати на позитивній ноті, отримувати визнання й успіх, що веде до загальної радості. На думку Найдьонова, Л, це подібне до мелодії, яку виконують люди на різних інструментах: це емоційний відгук колективу на успіх кожного члена команди.

Варто зауважити, що психологічний мікроклімат є важливою складовою сприятливого освітнього середовища. Психологи розглядають «мікроклімат» як відображення внутрішньої задоволеності людини у взаємодії з оточенням, що проявляється у її поведінці, реакціях і переживаннях. В. Шепель визначає ключовими елементами морально-психологічного клімату соціальний оптимізм, моральну вихованість і психологічну сумісність членів колективу.

Ковальчук, Т, аналізуючи сутність соціально-психологічного мікроклімату, описує його як динамічне поле відносин, у якому проявляється самопочуття особистості та її «Я». Вона розрізняє сприятливий і несприятливий соціально-психологічний клімат. Погоджуючись із її позицією, можна сказати, що основними характеристиками сприятливого клімату є доброзичливість, захищеність, мобільність, працездатність, ініціативність, оптимізм і самостійність. Зміст поняття «сприятливий клімат» має схожі риси з «педагогічним сприятливим середовищем» і є стійким, на відміну від «психологічної атмосфери», яка змінюється в залежності від настрою учасників.

Формування сприятливого клімату залежить від інтеграції цінностей у життя колективу та кожної особистості. Оскільки мікроклімат визначає рівень задоволеності життєдіяльністю, від нього залежать емоційний стан, згуртованість організації, груповий настрій, якість міжособистісних відносин і психологічна сумісність членів групи, що в кінцевому результаті сприяє продуктивній співпраці та реалізації особистісного потенціалу.

М. Поташник визначає соціально-психологічний клімат групи як систему відносин, що впливає на самопочуття її учасників і формує спрямованість та характер їхньої діяльності. Він виділяє такі ознаки клімату: доброзичливість,

що виражається у позитивному сприйнятті поведінки кожного члена групи; захищеність, яка передбачає відсутність агресії та готовність до підтримки; працездатність, що означає творчу активність і позитивну мотивацію групи; ініціативність, яка дозволяє кожному проявити свою індивідуальність; мажор і оптимізм, як прагнення групи до перспектив, сповнених радості.

Також важливо відзначити, що на психологічну атмосферу в колективі значно впливають такі чинники, як оточуюче середовище, люди, естетичне оформлення навчального закладу, організаційна культура, а також матеріальна і корпоративна база.

Погоджуємося з позицією Р. Кричевського, що психологічний клімат є основою для створення позитивного середовища в колективі, підтримуючи сприятливі міжособистісні відносини й наголошуючи на важливості людського чинника.

Ми також підтримуємо думки Р. Кричевського, М. Литвака, В. Шепеля, які підкреслюють значення управлінської діяльності у формуванні психологічного мікроклімату для задоволення різних потреб колективу, покращення відносин з керівництвом і колегами, підтримки важливих духовних і матеріальних цінностей, підвищення працездатності та подолання труднощів.

За словами Р. Шакурова, партисипативне управління має ґрунтуватися на мотиваційних принципах, що сприяють створенню творчої атмосфери, яка включає доброзичливу увагу колективу до успіхів і труднощів кожного педагога, високий рівень культури критики, турботу про вільний час та здоров'я вчителя, а також позитивний настрій у колективі і гармонійні міжособистісні стосунки, що стимулюють творчу співпрацю.

Р. Шакуров, досліджуючи творчий аспект психологічного клімату, підкреслював його важливу роль у формуванні особистості та задоволенні від роботи. Педагогічний колектив стає джерелом професійного і морального розвитку вчителів, якщо в ньому панує сприятливий соціально-психологічний клімат. Є. Кузьмін визначає цей клімат як «сталу систему взаємовідносин, що

проявляється в пануючому настрої, задоволеності працею, стабільності і розвитку кадрів, єдності колективних і особистих цілей, а також зближенні офіційних та неофіційних відносин на діловій основі».

У контексті нашого дослідження важливо також розглянути поняття «психолого-педагогічний комфорт», запропоноване О. Воробйовою. Вона описує його як морально-емоційний стан колективу освітньої установи, в якому гармонійно поєднується розвиток і задоволення потреб та інтересів учасників навчально-виховного процесу, як у зовнішніх побутових умовах їхнього життя, так і у внутрішніх переживаннях, взаємовідносинах, ставленні до навчання, роботи та подій, що їх оточують.

Створення позитивного мікроклімату в колективі школи неможливе без ефективного управління, яке розглядаємо як наступну умову.

2.2.3. Формування освітнього простору для молодших школярів згідно вимог Нової української школи

Вважаємо, що ефективне управління, орієнтоване на формування сприятливого навчально-виховного середовища, передбачає активізацію творчого потенціалу всіх учасників педагогічного процесу з урахуванням їхніх цінностей, здібностей, потреб, а також досягнення цілей як особистості, так і організації.

Управління сучасною освітньою установою – це один із найскладніших процесів, що припускає не тільки знання тонкощів і специфіки професійної педагогічної діяльності, але й потребує як практичних, так і теоретичних знань із галузі наукового менеджменту.

У сучасній науці управління однією з основних функцій цього процесу є мотивування персоналу (співробітників, колективу), що здійснює стратегічний вплив на результати трудової діяльності.

Особливе значення має мотивація як процес для педагогічної діяльності. Якщо для мотивації праці в економічній сфері діяльності найбільш значущим мотивом є мотив отримання матеріальної вигоди, то для педагогічної

діяльності не підходить. Однак, це не означає, що для педагога матеріальна мотивація не є значущою. На наш погляд, для управління процесом мотивації педагогічного колективу потрібна більш складна й добре продумана система мотивації, що включає в себе елементи матеріального й нематеріального, а також позитивного й негативного стимулювання.

Для створення такої системи керівникові необхідно мати як додаткові (позабюджетні) ресурси для матеріального стимулювання, так і продумані й систематичні дії по нематеріальному стимулюванню. Крім того, перш ніж застосовувати наявні інструменти по активації внутрішніх мотивів діяльності, необхідно знати, на кого і який вплив зроблять ті або інші стимулятори.

Для формування продуманої й послідовної роботи з персоналом необхідно, по-перше, залучення інших членів адміністрації навчального закладу, і в цьому сенсі *принцип колегіальності керівництва* відіграє позитивну роль. І по-друге, у керівника освітньої установи є можливість одержати грамотні консультації й безпосередню допомогу у формуванні *послідовної кадрової політики* в психологічній службі навчального закладу.

Слід також сказати, що значний вплив на кадри має *матеріальне стимулювання* як фактор, що стимулює трудову діяльність, є інструментом управління.

Є загальноекономічні «правила ефективного використання» матеріальних стимулів, недотримання яких девальвує дію матеріальних стимулів: розмір премій і доплат (як інструмент мотивування) не повинен бути менше 30 % від заробітної плати. Інакше премія втрачає роль стимулятора й стає економічно нерозрізненою; ефективність матеріального стимулювання збільшується у випадку комбінування з іншими методами стимулювання мотивації до праці; варто уникати помилки мотивування через занадто далекі або невизначені вигоди, які практично не впливають на поточну мотивацію.

Використання цих закономірностей матеріального стимулювання поряд з іншими методами й підходами (наприклад, цільовий метод, метод проектування робіт і ін.) дозволяє створити гнучкий механізм управління

діяльністю педагогічного колективу й вчасно реагувати на зміну якісних показників діяльності школи.

В цілому, в світовій і вітчизняній практиці використовується система формальної і неформальної оцінки діяльності, ефективність якої особливо гарантована:

- Управлінські здібності (правильне управління підлеглими, вміння їх об'єднувати, підтримка підлеглих, навчання заступників і управління відповідальністю);
- Вміння вести переговори всередині і за межами організації (ретельна підготовка, розуміння партнерів, спільне вирішення проблем);
- Творчий підхід до вирішення проблем (виконання планів, зусилля з подолання труднощів);;
- Використання отриманих знань та інформації (гнучкість дій, здатність до передбачення);;
- Здатність швидко оцінювати і приймати рішення, ефективність роботи;
- Гнучкість мислення, активність, наявність потенціалу для внутрішнього зростання, постійні зусилля щодо вдосконалення, незадоволеність досягнутим, бажання брати на себе більш високу відповідальність;;
- Лідерство, мотивація підлеглих (хороший контакт з підлеглими);
- Вміння вести переговори і взаємодіяти з партнером (вміння добре говорити і слухати, бажання розуміти інших, манера спокійної бесіди, стриманість, Вміння взаємодіяти з партнером);;
- здатність до творчості (постійні зусилля щодо вирішення складних проблем, творчий підхід до вирішення завдань);;
- Знання та обізнаність (здатність надавати необхідну інформацію, працювати за планом, вчасно реагувати на зміни, оцінювати та прогнозувати ситуацію) [13];

Даний підхід до виділення показників дозволяє визначити рівень ефективності управління від кандидата на керівну посаду до начальника підрозділу і директора.

Актуальність проблеми свідчать про необхідність створення системи критеріїв ефективності управління сприятливим середовищем і механізмів її зміни й оцінки.

Численні дослідження свідчать про різноплановість у підходах до оцінки ефективності, критеріїв ефективності. Так Т.Шамова [98; 99] ефективність визначає як співвідношення її корисного результату (ефекту) і обсягу використаних або витрачених для цього ресурсів, В.Лазарєв [56; 57] під ефективністю розуміє характеристику, що відбиває відношення між досягнутою і можливою продуктивністю, Е.Литвиненко в ефективність управління школою розглядає як чотирьохкомпонентне утворення, що включає цільову, ресурсну, соціально-психологічну і технологічну ефективності. Р.Кричевський [54] наголошує на психологічному компонентові ефективності – задоволеність членством у трудовому колективі і спільній праці, мотивація членів колективу. В. Данилова [34], підкреслюючи значущість двоїстого характеру ефективності рефлексивного управління, розглядає його як відношення досягнутого до вихідного, що у свою чергу виражає ступінь відхилення від первісного стану як дії зворотного зв'язку.

Отже, короткий аналіз підходів до визначення поняття «ефективність» дозволив виділити низку змістовних його характеристик: якість результату процесу, витрати часу на досягнення мети, досягнення прогнозованих результатів, постійна динаміка, співвідношення корисного результату й обсягу витрачених ресурсів, терміни досягнення цілей, зіставлення отриманих результатів з ресурсним потенціалом, повне використання здібностей особистості, результативність діяльності, забезпеченість освітнього процесу, задоволеність трудовим колективом.

Актуальним є сьогодні звернення до менеджменту як процесу, за допомогою якого група людей, що співробітничать, спрямовує свої дії до загальних цілей.

Менеджмент характеризується як професійне управління на основі особистісно-орієнтованому підході до нього. Стосовно школи це можна

розглядати не як управління навчально-виховним процесом або освітньою установою в цілому, а як управління педагогічним колективом, а точніше – педагогами. Ми можемо розглядати менеджмент й стосовно освітнього процесу й освітньої установи в цілому, але за активної участі педагогічного колективу, окремого педагога, його індивідуальних особливостей, потреб, інтересів, мотивів у навчально-виховному процесі. Безпосереднім об'єктом менеджменту як управлінської діяльності є людина.

Звідси завданнями менеджменту є:

1. Зробити членів колективу здатними до спільної діяльності.
2. Додати їхнім зусиллям ефективність і нівелювати властиві їм слабкості.
3. Згуртувати членів колективу навколо загальних цілей.
4. Розвивати в кожного потреби й створювати умови для їх задоволення.
5. Сприяти професійному зростанню педагогів.

Слід також зазначити, що головною фігурою менеджменту є керівник або менеджер. Стосовно освітньої установи він повинен мати подвійну професійну підготовку: педагогічну й власне управлінську, причому й ту й іншу на професійному рівні.

Менеджери освіти повинні

а) Знати:

- сутність управлінської діяльності та її основні завдання
- основи системного аналізу та принципи побудови системи освіти;
- основні принципи побудови системи управління в закладах освіти;
- методи аналізу та оцінки зовнішнього середовища
- основи прогнозування та врахування позитивних і негативних тенденцій розвитку соціальних систем, а також відповідні системи планування їх розвитку;
- принципи структуризації та правила проектування функціональних структур управління;
- основні варіанти організаційної структури навчальних закладів;
- принципи ефективного розподілу повноважень і відповідальності.

- сучасні принципи та вимоги до управління; особистісно-орієнтований підхід в управлінні
 - як створювати та підтримувати сприятливий морально-психологічний клімат у колективі;
 - ефективні методи управління
 - сутність основних демографічних тенденцій у суспільстві;
 - основи бухгалтерського обліку
 - основи організації господарської діяльності школи;
 - способи залучення додаткових коштів поза бюджетом;
 - критерії оцінки якості планів; принципи та правила планування;
 - основи організації праці та заробітної плати працівників навчальних закладів;
 - основи адміністративного права; порядок вирішення цивільних і трудових спорів;
 - закони та галузеві нормативно-правові акти про освіту
 - основи загальної та сімейної педагогіки;
 - процедури та організація опіки, піклування, усиновлення та позбавлення батьківських прав;
 - інформаційні технології, що використовуються в діяльності закладів освіти;
- б) уміти:
- дати повну (системну) характеристику навчального закладу; - дати детальну характеристику внутрішнього потенціалу навчального закладу; - дати детальну характеристику внутрішнього потенціалу навчального закладу
 - аналізувати внутрішній потенціал навчального закладу та виявляти приховані проблеми та ефективні шляхи їх вирішення;;
 - вміти: аналізувати внутрішній потенціал навчального закладу та виявляти приховані проблеми та ефективні шляхи їх вирішення;;
 - вміти: прогнозувати та оцінювати зміни, що відбуваються в навчальному закладі;
 - передбачати та оцінювати зміни у зовнішньому середовищі навчального закладу; та

- адекватно оцінювати якість планів навчального закладу та визначати напрями їх удосконалення; та

- ефективно ставити цілі та планувати заходи для їх досягнення

- прогнозувати та оцінювати наслідки прийнятих рішень

- аналізувати та оцінювати інноваційне середовище в закладі; аналізувати та оцінювати інноваційне середовище в закладі; аналізувати та оцінювати інноваційне середовище в закладі; аналізувати та оцінювати інноваційне середовище в закладі;

- ставити довгострокові цілі, формулювати стратегії розвитку та успішно впроваджувати інновації

- прогнозувати та оцінювати наслідки прийнятих рішень щодо розвитку закладу освіти;

- оцінювати якість організації управління навчальним закладом та визначати напрями організаційного вдосконалення;

- психологічно пояснювати особистість;

- формулювати власну концепцію управління;

- визначати напрями вдосконалення управління навчальним закладом; визначати напрями вдосконалення управління навчальним закладом;

- Аналізувати економічну діяльність господарської одиниці;

- складати нормативні документи та організовувати адміністративну роботу щодо власної професійної діяльності;

- бути посередником між окремими особами та сім'ями, з одного боку, та між різними суспільними і державними структурами - з іншого;

в) володіти:

- Методом аналізу характеристик і показників діяльності організації;

- Методами самооцінки, самоаналізу та підвищення кваліфікації та здібностей керівників;

- Знання методів, різновидів і методик боротьби з конкуренцією;

- Способами запобігання та усунення конкуренції в рамках;

- Основами соціологічного аналізу та вимірювань, методи соціологічних досліджень;
- Методи дослідження соціальної сфери;
- Як побачити накопичення доходів і витрат освітніх установ;
- Управління інформаційними технологіями та навчальними закладами застосовується до застосування [29].

На відміну від командно-адміністративних методів управління, управлінський контекст вимагає, серед іншого, щоб менеджери були здатні оцінювати власні якості та компетенції, свої особисті обмеження, а також якості та компетенції своїх підлеглих. Лише на цій основі вони можуть стати формальними менеджерами, а також лідерами команд.

2.3. Емпіричне дослідження стану сформованості освітнього середовища згідно Концепції «Нова українська школа» в школах Чернівецької області

Сучасний етап розвитку системи загальної середньої освіти в Україні характеризується проведенням реформ, що спрямовані на підвищення якості надання освітніх послуг для школярів, забезпечення їх формування та розвитку в комфортних для освітніх умовах, з можливістю розкриття всіх талантів та задоволення всіх навчально-пізнавальних потреб та інтересів. Це відображено у державних нормативних документах (Закон України «Про освіту» (2017), Концепція «Нова українська школа» (2016) та ін.

Серед низки чинників, що впливають на підвищення якості освітніх послуг виокремлюють створення сприятливого освітнього (навчально-виховного) середовища.

На формування сприятливого освітнього середовища впливають різні фактори, які реалізуються як на рівні держави, так і на рівні місцевого самоврядування та локальному (шкільному) рівні.

У процесі виконання магістерської роботи нами було *проведено констатувальне дослідження стану сформованості освітнього середовища згідно Концепції «Нова українська школа» в Чернівецькій області.*

Метою дослідження було проведення аналізу стану сформованості освітнього середовища у школах Чернівецької області на початок 2023-2024 н.р. відповідно до вимог, що відображені у Концепції «Нова українська школа».

Базою проведення дослідження були заклади загальної середньої освіти Чернівецької області.

Джерельну базу дослідження склали звітні матеріали Департаменту освіти і науки Чернівецької обласної адміністрації, виступи начальника Департаменту на серпневій конференції 2024 р., круглих столах, семінарах, конференціях, що відображені на сайті Департаменту освіти і науки Чернівецької ОДА за 2023-2024 р.р.

Проведений аналіз засвідчив, що проблема створення сприятливого навально-виховного середовища є актуальною для організаторів освіти на Буковині, на що вказують обговорення означеної проблеми на різних освітніх зібраннях у минулому 2023-2024 н.р. та при підготовці до поточного навчального року.

Нормативною базою для організації сприятливих умов для забезпечення якості надання освітніх послуг в системі загальної середньої освіти стали крім загальнодержавних документів:

- Комплексна програма розвитку освітньої галузі Чернівецької області;
- Наказ Департаменту освіти Чернівецької ОДА (про підготовку тренерів)
- Розпорядження Чернівецької обласної державної адміністрації від 25.04.2023 № 376-р та від 05.06.2023 № 518-р «Про підготовку закладів освіти області до нового 2023/2024 навчального року та опалювального сезону»;

- Наказ Департаменту освіти і науки обласної державної адміністрації від 11.06.2023 № 294 «Про підготовку закладів освіти області до нового 2023/2024 н.р. та роботи в осінньо-зимовий період»;
- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.12.2017 №871-р щодо вжиття заходів з питань повного забезпечення доступності до якісної освіти;
- Ухвала серпневої конференції працівників освіти Чернівецької області «Концепція «Нова українська школа»: кроки реалізації в системі освіти Чернівецької області та пріоритетні завдання».

Встановлено, що в умовах реформування відбувається децентралізація у сфері освіти. Так, у Чернівецькій області здійснюють управління в системі освіти:

- 13 органів управління освітою райдержадміністрацій, міських рад;
- 28 об'єднаних територіальних громад, які мають органи управління освітою (16 структурних підрозділів виконавчих комітетів; 2 як окремі юридичні особи; 10 делегували повноваження управлінням освітою РДА).

В Чернівецькій області існує низка освітніх закладів, які забезпечують надання освітніх послуг, серед яких є заклади різного рівня (див. таблицю 2.1.)

Таблиця 2.1.

**Кількість освітніх закладів в Чернівецькій області
станом на 1 вересня 2018-2019 н.р.**

<i>Заклади освіти Чернівецької області</i>	<i>Кількість закладів</i>
Дошкільна освіта	381
Загальна середня освіта	406
Професійно-технічна освіта	16
Вища освіта	30
Позашкільна освіта	34
Дитячо-юнацькі спортивні школи	16

Кількісні показники свідчать, що освітніх закладів, які забезпечують загальну середню освіту найбільше (407), що на 26 перевищує кількість

закладів дошкільної освіти і майже в 10 разів більше, ніж кількість закладів позашкільної освіти.

Разом з тим, кількісні показники за попередній навчальний рік вказують, що кількість закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) на Буковині зменшилася на 16 (2023-2024 н.р. – 422; 2023-2024 – 406), однак це відбулося у зв’язку з оптимізацією мережі, яка здійснюється для підвищення якісного надання освітніх послуг, що одним з чинників передбачає створення сприятливого навчально-виховного середовища (див. таблицю 2.2.).

Таблиця 2.2.

**Результати оптимізації мережі закладів загальної середньої освіти
станом на 1 вересня 2018-2019 н.р.**

<i>Заходи, що проведені</i>	<i>Кількість ЗЗСО</i>
Закриття малочисельних освітніх закладів	4
Призупинення функціонування закладів освіти	2
Пониження ступенів закладів освіти	4
Реорганізація закладів освіти	5
Створення опорних закладів з 11 філіями	5

Так, станом на початок 2023-2024 н.р. в Чернівецькій області функціонує 12 опорних шкіл та 22 філії, на що було виділено 19 600 тис. грн. (див. рис. 2.2.).

Котелівський НВК I-III ст. Новоселицький район	Клішковицький ЗНЗ I-III ст. Клішковицька ОТГ	Тернавський НВК Герцаївський район	Романковицька гімназія Сокирянський район
Вікнянська ЗОШ I-III ст. Вікнянська ОТГ	Мигівський НВК Вижницький район	Кельменецький ліцей Кельменецький район	Мамалигівська ЗОШ I-III ст. Мамалигівська ОТГ
Великобудський НВК Герцаївський район	Киселівський ЗНЗ I-III ст. Кіцманський район	Драчинецький ЗНЗ I-III ст. Кіцманський район	Вашківська ЗОШ I-III ст. Вашківська міська ОТГ

***Рис. 2.2. Кількість опорних шкіл Чернівецької області
(станом на 1 вересня 2023-2024 н.р.)***

За даними Департаменту освіти і науки Чернівецької ОДА, до таких закладів належать:

- Котелівський НВК I-III ст. Новоселицький район (3 філії);
- Клішковицький ЗНЗ I-III ст. Клішковицька ОТГ (2 філії);
- Тернавський НВК Герцаївський район (3 філії);
- Романковицька гімназія Сокирянський район (2 філії);
- Вікнянська ЗОШ I-III ст. Вікнянська ОТГ (2 філії);
- Мигівський НВК Вижницький район (1 філія);
- Кельменецький ліцей Кельменецький район (2 філії);
- Мамалигівська ЗОШ I-III ст. Мамалигівська ОТГ (3 філії);
- Великобудський НВК Герцаївський район (2 філії);
- Киселівський ЗНЗ I-III ст. Кіцманський район (1 філія);
- Драчинецький ЗНЗ I-III ст. Кіцманський район (1 філія);
- Вашківська ЗОШ I-III ст. Вашківська міська ОТГ (1 філія).

Вагоме значення для формування сприятливого освітнього середовища має фінансування освіти та витрати на розвиток освітніх закладів. Так, з бюджету області (14818,7 млн.грн.) 3853,7 млн.грн. виділяється на освіту, що

складає 26% . З них 70 % складають витрати за захищеними статтями, а 30 % коштів – на витрачається розвиток освітньої сфери (див. рис.2.3.).

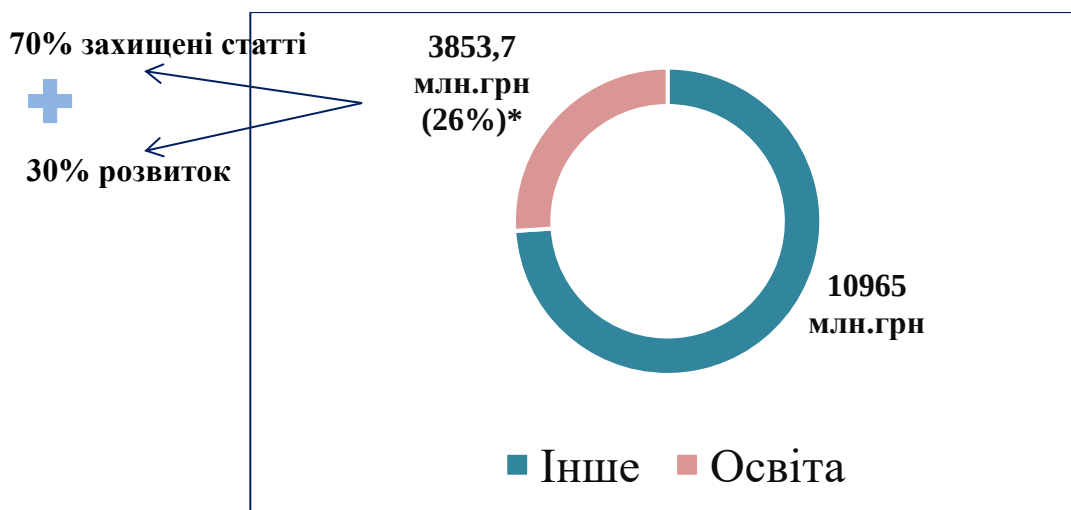

**Рис. 2.3. Фінансування освіти Чернівецької області
(станом на 1 вересня 2023-2024 н.р.)**

Місцеві видатки на освіту становлять близько 130,0 млн. грн. (26% від обласного бюджету, при тому, що в державі цей показник становить 16,7% . Це свідчить про високу увагу в Чернівецькій області до розвитку освіти та підвищення рівня якості освіти, створення сприятливих умов для цього, одним з чинників якого є формування сприятливого освітнього простору.

За даними, які оприлюднила начальник Департаменту освіти Чернівецької ОДА, Сакрієр О.Л., до 2023-2024 н.р. в області відкрито такі новобудови:

- у с. Йорданешти Глибоцького району Чернівецької області відкрито новозбудовану Йорданештську загальноосвітню школу І–ІІІ ступенів (43 761,962 тис. грн.);
- відкрито Тернавський НВК Герцаївського району (16 866,460 тис. грн.);
- розпочав роботу басейн у Чернівецькому багатoproфільному ліцеї (4 500 тис. грн.).

З коштів місцевих бюджетів здійснено добудову та реконструкцію 66 закладів загальної середньої освіти на суму 21 790, 59 тис.грн.

Як зазначалося в доповіді Сакрієр О.Л, на серпневих конференціях працівників освіти (серпень, 2018р.), в Чернівецькій області налічується 10

закладів, в яких впроваджується Новий освітній простір, згідно Концепції «Нова українська школа» (див. рис. 2.4.)

ЗОШ І-ІІІ ст. с. Йорданешти Глибоцького району	Кельменецький ліцей Кельменецького району	Драчинецька ЗОШ І-ІІІ ст. Кіцманського району	Мигівський НВК І-ІІІ ст. Вижицького району	Глибоцький ліцей Глибоцької ОТГ
Киселівський ЗНЗ І-ІІІ ст. Кіцманського району	Рукшинська ЗОШ І-ІІІ ст. Рукшинської ОТГ	Багатопрофільний ліцей для обдарованих дітей м. Чернівці	Чернівецька загальноосвітня школа І-ІІІ ст. №27	Чернівецька загальноосвітня школа І-ІІІ ст. №28

Рис. 2.4. Заклади загальної середньої освіти, в яких з 2023-2024 н.р. впроваджується Новий освітній простір (НУШ)

Формування сприятливого освітнього середовища шляхом створення Нового освітнього простору (згідно Концепції НУШ) відбувається через оформлення класів, рекреаційних зон, використання новітніх меблів, навчального обладнання, використання для оформлення життєво-яскравих позитивних кольорів (див рис. 2.5).

	Драчинецький опорний ЗЗСО І-ІІІ ст. Кіцманського району
Багатопрофільний ліцей для обдарованих дітей	

**Лужанський ЗЗСО
Мамаївської ОТГ**

Рис. 2.5. Зразки створення Нового освітнього простору в закладах загальної середньої освіти Чернівецької області

Загалом на розвиток освіти на Буковині Кабінетом Міністрів України (від 18.12.2023 №929-р) виділено 69,4 млн. грн., з них 35 709 400 грн. передбачено Держбюджетом на підтримку НУШ. В цілому на 2022-2023 н.р. на фінансування НУШ в Чернівецькій області заплановано 40 млн. 925 тис. 750 грн. (див. 2.6., рис.2.7).

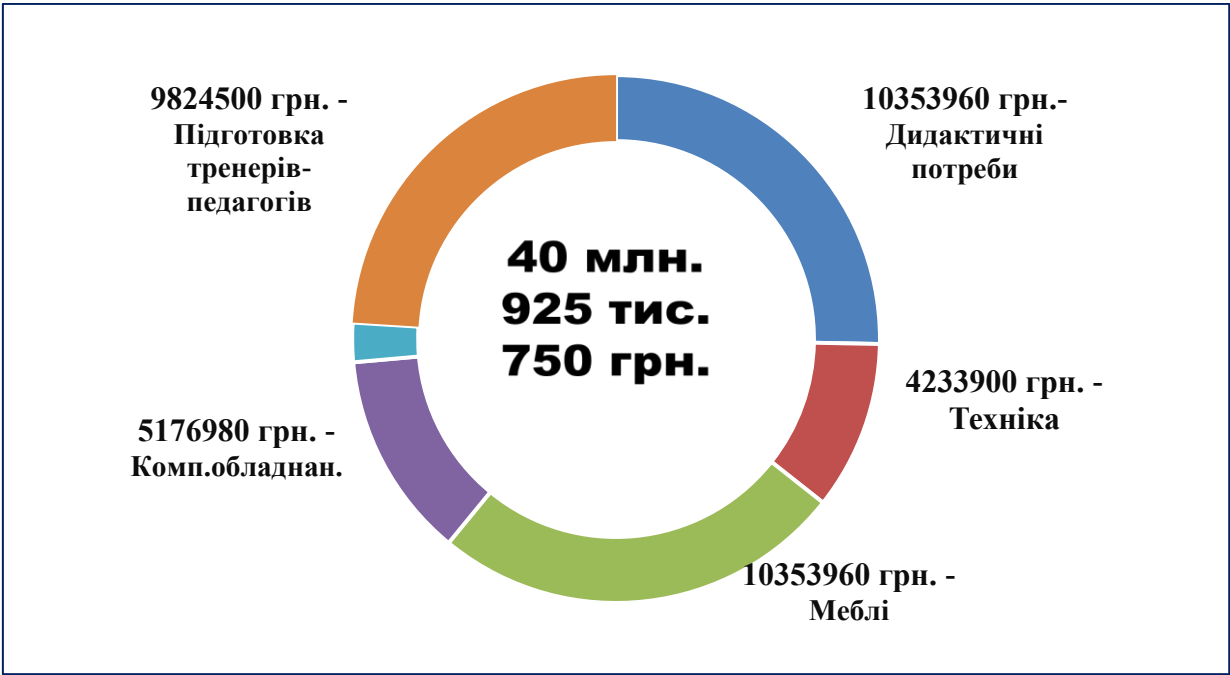

Рис. 2.6. Фінансування НУШ в Чернівецькій області

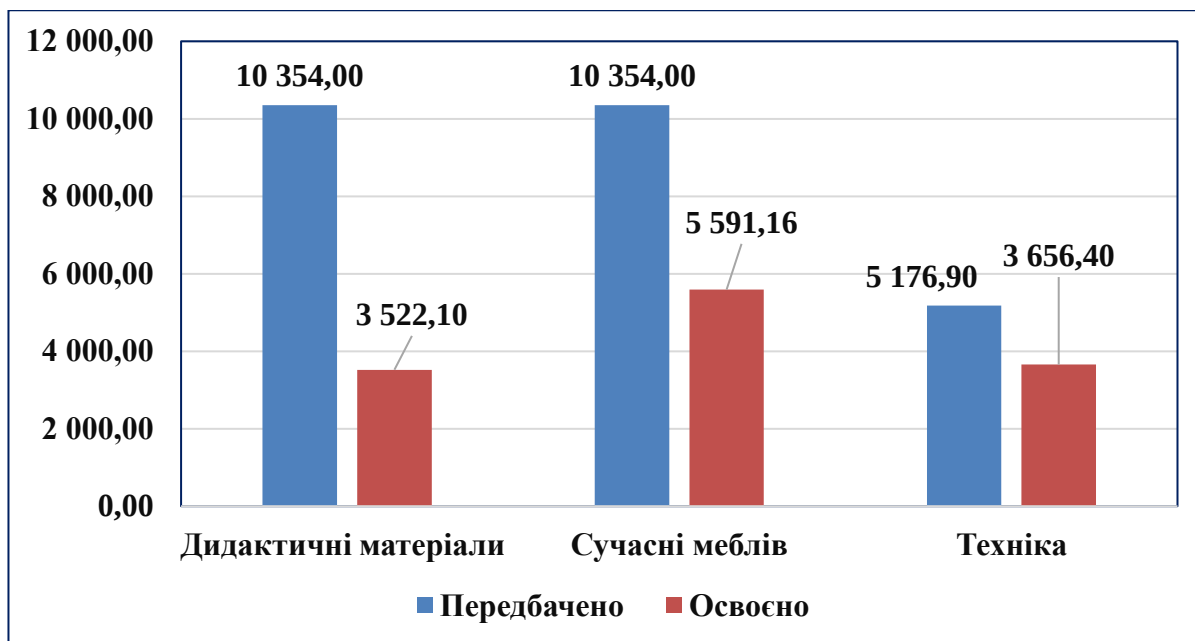

Рис. 2.7. Освоєння коштів по постанові КМУ від 04.04.2023 № 237

Для реалізації ідей Концепції НУШ щодо формування освітнього простору потрібне оновлення матеріально-технічної бази закладів освіти. За даними Департаменту освіти і науки Чернівецької ОДА станом на початок 2023-2024н.р. заклади освіти області забезпечені (див. рис.2.8.):

- сучасними меблями (парти і стільці) на 54%;
- комп'ютерною технікою на 71%;
- дидактичним матеріалом на 36% (12 тис. 95 штук ігрових наборів SixBricks (Lego) доставлено у Чернівецьку область для кожного першокласника, на черзі –LEGO Play Box).

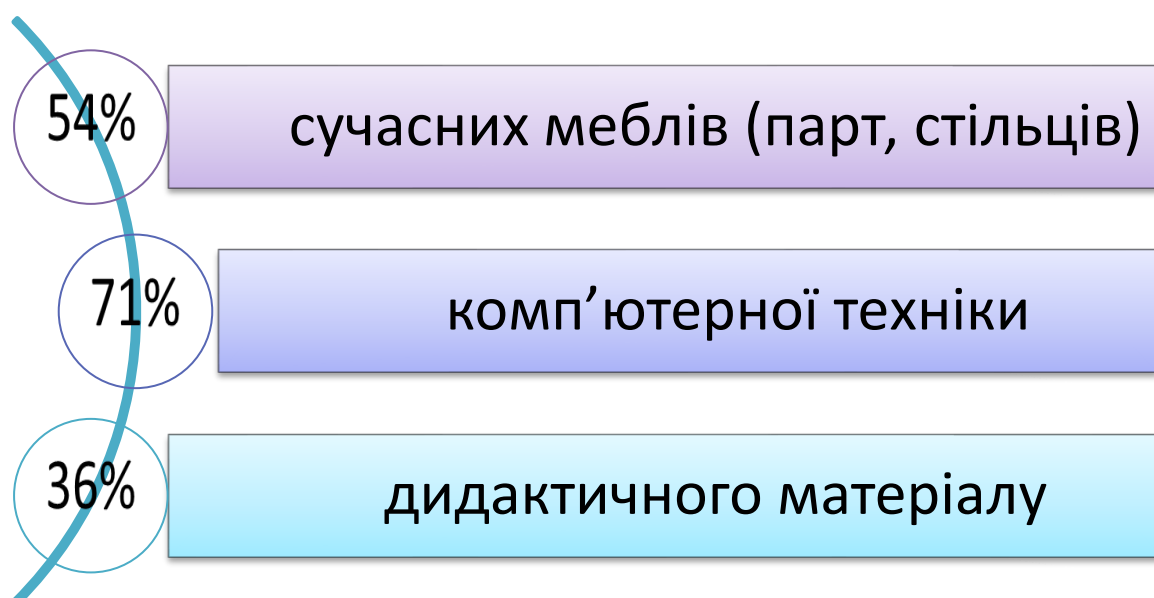

Рис. 2.8. Стан матеріально-технічної бази шкіл Чернівецької області для формування Нового освітнього простору

Кількісний аналіз показників свідчить про те, що меблями школи забезпечені лише на половину, а дидактичним матеріалом – на третину. Відповідно, можна стверджувати, що формування Нового освітнього простору частково знову ляже на плечі самих учителів та батьків, що утруднить реалізацію всіх вимог, які зазначені в Концепції НУШ.

Для формування сприятливого навчально-виховного середовища важливим є створення умов для реалізації принципу доступності отримання освіти різними категоріями дітей.

Розпорядженням облдержадміністрації від 25.04.2023 № 317-р затверджено «План заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з інвалідністю на 2023-2024 роки в Чернівецькій області», згідно якого на забезпечення архітектурної доступності у закладах освіти виділено 2500,3 тис. грн. на обладнання пандусів, ліфтів або підйомників, туалетних кімнат тощо, відповідно до ДБН В. 2.2 -17:2006, ДСТУ-Н Б В. 2.2-31:2011 та ДСТУ Б ISO 21542:2013) (див. рис. 2.9.)

***Рис. 2.9. Обладнання для надання доступності
загальної середньої освіти в Чернівецькій області***

Одним із факторів створення успішного освітнього середовища за Концепцією НУШ є створення умов для дітей з особливими потребами.

В Чернівецькій області виділені 12115,5 тис. грн. фактично використано, з них на:

- фінансування інклюзивно-ресурсних центрів (2770,8 тис. грн.);
- обладнання (876,3 тис. грн.);
- оплату праці фахівцям (8468, 4 тис. грн.).

вагомим є створення в Чернівецькій області інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ) (див. рис. 2.10 і рис. 2.11).

Рис. 2.10. Інклюзивно-ресурсні центри Чернівецької області

№	Повна назва установи	Датат відкриття
1.	Новоселицький ІРЦ	Відкрито
2.	Сокирянський ІРЦ	Відкрито
3.	Сокирянський міський ІРЦ	Відкрито
4.	Кельменецький ІРЦ	Відкрито
5.	Вижицький ІРЦ	Відкрито
6.	Сторожинецький ІРЦ	Відкрито
7.	Хотинський ІРЦ	Відкрито
8.	Глибоцький ІРЦ	Відкрито
9.	Герцаївський ІРЦ	Працює, ведуться ремонтні роботи
10.	Путильський ІРЦ	10.10.2018
11.	Заставнівський ІРЦ	Не визначено
12.	Чернівецький міський ІРЦ	Не визначено
13.	Кіцманський ІРЦ	Не визначено

Рис. 2.11. Відкриття інклюзивно-ресурсних центрів у Чернівецькій області

Для створення Нового освітнього простору заклади загальної середньої освіти (за вимогами НУШ) повинні бути забезпечені дидактичним матеріалом, зокрема підручниками. Станом на на 20.09.2023 2023/2024 н.р. ЗЗСО Чернівецької області учні забезпечені підручниками частково, а саме:

- 1 клас на 21 % (60% Букварів);

- 5 клас на 81 % (лише 100% для учнів 5-их класів отримано підручники румунською та російською мовами навчання);
- 10 клас на 20%.

Це вказує на недостатній рівень забезпечення навчальною літературою на початок поточного навчального року, на що звертається увага на освітніх заходах, що проводяться в Чернівецькій області.

Однак, найбільш важливим чинником, що впливає на створення позитивного навчально-виховного середовища для учнів є сам учитель, його професійна та особистісна готовність до реалізації завдань НУШ.

Так протягом 2023-2024 н.р. для ефективного впровадження ідей Концепції НУШ загалом і створення Нового освітнього простору, зокрема, відбулася підготовка вчителів початкових класів (що набрали у 2018 р. 1 клас). Підготовка проходила через тренінгові заняття з питань впровадження Концепції НУШ. Тренерами для вчителів виступили викладачі Інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Чернівецької області, кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького університету імені Юрія Федьковича та вчителі, що брали участь у пілотному Проекті.

Якщо у 2017 році до такої роботи рамках реалізації проектів по створенню у школах України нового освітнього простору Департаментом освіти і науки обласної державної адміністрації ініційовано відповідний проект на базі 8-ми закладів загальної середньої освіти області (Йорданештської ЗОШ І-ІІІ ст. Глибоцького району, Глибоцького ліцею Глибоцької ОТГ, Киселівського ЗНЗ І-ІІІ ст. та Драчинецької ЗОШ І-ІІІ ст. – опорних закладів Кіцманського району, Кельменецького ліцею – опорного закладу Кельменецького району, Мигівському НВК І-ІІІ ст. – опорного закладу Вижницького району, Рукшинської ЗОШ І-ІІІ ст. Рукшинської ОТГ, Багатопрофільного ліцею для обдарованих дітей), то у 2018 році до цього були залучені усі школи області.

У рамках «Нової української школи» з вересня 2017 року розпочалося пілотне впровадження нового Державного стандарту початкової загальної

освіти на базах 4-х закладів загальної середньої освіти: Коровійської ЗОШ I-III ст. Глибоцького району (координатор – директор Лопуляк Ольга Георгіївна); Мигівського НВК Вижницького району (координатор – директор Кравчук Іван Андрійович); Чернівецької ЗОШ I-III ст. № 27 Чернівецької міської ради (координатор – заступник директора з навчально-виховної роботи в початковій школі Кобевка Алла Пилипівна); Чернівецької ЗОШ I-III ст. № 28 Чернівецької міської ради (координатор – заступник директора з навчально-виховної роботи в початковій школі Загарюк Інна Дмитрівна).

Упродовж Пілотного Проекту учні перших класів зазначених освітніх закладів працювали за новими підручниками, посібниками, які розроблені відповідно до нового Державного стандарту початкової загальної освіти та нових освітніх програм.

8 педагогів та 4 керівники цих закладів загальної середньої освіти пройшли влітку 2017 року тренінгові навчання з питань впровадження проекту Державного стандарту початкової загальної освіти, що дало змогу їм стати тренерами для інших колег.

Усі експериментальні класи Чернівецької області було обладнано цифровими телевізорами, ноутбуками, принтерами, ксероксами, сканерами, які закуплено за кошти управлінь освіти Чернівецької міської ради та Глибоцької районної державної адміністрації, відділу освіти Вижницької районної державної адміністрації. Управлінням освіти Чернівецької міської ради для пілотних класів було закуплено також ламінатори, плівки для ламінування, фотопапір.

Для проведення уроків та занять, у тому числі й інтегрованих, наявні: настільні розвивальні ігри; набори цифр і знаків, геометричних моделей тіл та фігур, лічильного матеріалу; лупи, глобуси, карти України, демонстраційні комплекти вимірювальних приладів.

В області вирішено питання щодо доплати педагогічним працівникам закладів загальної середньої освіти – учасникам Всеукраїнського експерименту «Розроблення і впровадження навчально-методичного

забезпечення початкової освіти в умовах реалізації нового Державного стандарту початкової загальної освіти». Зокрема, в Глибоцькому районі – 50,0% до посадового окладу педагогам посадового окладу педагогам; Вижницькому районі – 10,0% доплати за престижність.

Все це стало основою запровадження НУШ по всій області з 2018-2019 н.р. згідно вимог Міністерства освіти і науки України.

Сьогодні початкова школа знаходиться на передових засадах реформування національної освіти. Чи цікавим буде навчання? Чи комфортно буде маленькому школяреві? Розв'язання цих та інших питань вирішується шляхом впровадження інноваційних технологій навчання загалом, так і через систему розвивального навчання зокрема.

На виконання наказу Департаменту освіти і науки Чернівецької облдержадміністрації від 25.01.2017 №27 «Про запровадження системи розвивального навчання у загальноосвітніх навчальних закладах Чернівецької області» за системою розвивального навчання в початковій школі розпочато роботу з 2017/2018 навчального року у 8-ми закладах загальної середньої освіти області. Зокрема, Глибоцький ліцей, Кельменецький ліцей-опорний заклад, Білоусівський та Сербичанський НВК Сокирянського району, Сторожинецький районний ліцей; ЗОШ I ступеня № 23, ЗОШ № 24, НВК «Любисток» Чернівецької міської ради. Освітній процес у вищезазначених закладах здійснюють 13 вчителів початкової школи, які пройшли навчання на базі ІППОЧО у формі тренінгів.

Загалом, результати дослідження стану сформованості сприятливого навчально-виховного середовища в умовах реалізації Концепції НУШ в Чернівецькій області свідчить про значні досягнення, але, поряд з цим, вказує на доцільність проведення додаткових заходів щодо формування Нового освітнього простору, що відзначається на різних рівнях аналізу означеної проблеми.

Тому пріоритетними завданнями на 2023-2024 н.р. Департаментом освіти і науки Чернівецької ОДА визначені [41]:

- подальше запровадження нового Державного стандарту початкової загальної освіти;
- здійснення методичного та інформаційного супроводу щодо організації освітнього процесу в 1-х класах закладів загальної середньої освіти, які працюють за новим Державним стандартом початкової загальної освіти;
- переорієнтування з традиційного предметного навчання на компетентнісний підхід;
- подальша підготовка вчителів початкових класів до роботи в Новій українській школі;
- продовження впровадження системи розвивального навчання в школах І ступеня;
- здійснення методичного супроводу щодо впровадження системи розвивального навчання в закладах загальної середньої освіти;
- завершення проекту створення нового освітнього простору на базі закладів загальної середньої освіти області;
- впровадження елементів нового освітнього простору на базі закладів освіти області;
- приведення мережі до фінансових потреб регіону;
- модернізація закладів освіти [41].

Висновки до другого розділу

У гарному освітньому середовищі учасники освітнього процесу підготовлені до особистісного самовдосконалення, гарантовано здійснення співтворчості в рамках парадигми гуманізму.

Реалізація творчого потенціалу відбувається в сприятливому середовищі при певних організаційних та освітніх умовах. Формування іміджу школи. Організація партнерських взаємодій учасників освітніх процесів в сприятливому мікрокліматі. Управління процесами, що створюють сприятливе середовище.

Формуючи привабливий імідж, школи повинні одночасно орієнтуватися на стандарти якості, прийняті в сфері освіти, і вимоги, що пред'являються споживачами освітніх послуг для задоволення освітніх потреб учнів, батьків, а переваги, які учні отримують в результаті навчання і виховання в конкретній школі, визначають попит на освітні послуги. свої освітні продукти і стабілізує їх позиції на ринку освітніх послуг. Тому школи намагаються з'ясувати, які споживчі стандарти якості освітніх послуг, щоб зрозуміти, чи може вона їм відповідати, задоволеність споживачів освітніми послугами відноситься до суб'єктивних вимірів.

Діяльність адміністрації, викладачів, учнів та їх батьків, а також їх спілкування представлені як різні способи обміну між ними. При цьому спілкування виступає не тільки як атрибут або необхідний аспект діяльності, але і як спосіб реалізації потреб взаємодіючих людей. Комунікація передбачає співпрацю як особливість їх взаємин, як форму взаємодії і як принцип життя в системі освіти, як спосіб сприяння розумінню і гармонії з самим собою, самоорганізації, самоствердження, розуміння інших, організації спільної діяльності викладачів і студентів.

Ми визначаємо, що ефективність управління, спрямованого на створення сприятливого освітнього середовища, являє собою сукупність соціально-психологічних аспектів управлінської діяльності, спрямованих на реалізацію творчого потенціалу всіх суб'єктів освітнього процесу стосовно його системі цінностей, можливостям, потребам, реалізації цілей і організації.

Результати констатувального дослідження стану сформованості сприятливого освітнього середовища у школах Чернівецької області засвідчили про готовність на достатньому рівні до реалізації ідей Нової української школи, однак виявили низку проблем та перспективних напрямів, що потребують удосконалення як на державному, так і на локальному рівнях.

ВИСНОВКИ

Аналізуючи наукову літературу, середовище можна розглядати як складну динамічну систему, яка може змінюватися та перебудовуватися відповідно до соціально-педагогічних умов і впливати на реалізацію творчого потенціалу особистості. Саме тому створення сприятливого середовища для всіх учасників навчально-виховного процесу вважається доцільним і необхідним.

У контексті нашого дослідження особливо важливим є вивчення середовища, що оточує особистість. Це середовище має бути організоване з урахуванням системи цінностей, яку сповідують люди, що перебувають у ньому. Його значення потребує детального розгляду на основі різних підходів та інтерпретацій.

Аналіз наукової літератури показав, що сприятливе освітнє середовище - це таке, в якому взаємодія всіх суб'єктів освітнього процесу призводить до взаємного духовного, інтелектуального, морального, естетичного і фізичного збагачення, сприяє розвитку творчого потенціалу, самореалізації особистості, формує підготовку до особистісного самовдосконалення і в гуманістичній парадигмі. Наразі можна визначити її як таку, що гарантує реалізацію співтворчості.

Сприятливе освітнє середовище - це інтеграція кількох мікросередовищ, зокрема інтелектуального, психологічного, наукового, методичного, соціального, культурного, естетичного, фізичного, гігієнічного та електронного середовищ. Кожне з цих мікросередовищ має спільні характеристики.

Сприятливе освітнє середовище є інтегративним, соціальним і гуманним. Воно сприяє розвитку особистості як педагогів, так і учнів, а також підвищенню освітньої культури батьків.

Прагнення створити сприятливе освітнє середовище для всіх учасників освітнього процесу є головною метою їхньої діяльності.

Створення належного освітнього середовища - це інтеграція конкретних ідей педагогічної спадщини, сучасної педагогіки та суміжних наук, яка забезпечує спрямованість усіх процесів, що організовуються в типовому загальноосвітньому навчальному закладі, на підвищення ефективності його діяльності та реалізацію творчого потенціалу всіх учасників.

Відповідно до Концепції Нової української школи, організаційними особливостями освітнього середовища в школі є наступні: роль вчителя у створенні психологічно безпечного середовища; надання учням права вибору; формування спільних цінностей; проведення ранкових зустрічей; створення навчальних центрів та забезпечення навчальними матеріалами; розвиток у дітей почуття відповідальності та встановлення правил; участь дітей в організації освітнього середовища; створення умов для соціальної інклюзії.

Згідно з рекомендаціями Міністерства освіти і науки України, освітній простір повинен відповідати вимогам ергономіки, безпеки, форми, розміру, міцності, ваги, кольору та естетики, бути організованим таким чином, щоб вчителі могли спостерігати за діяльністю дітей у всіх приміщеннях, діти мали можливість безпечно пересуватися і є місце для зберігання особистих речей.

Моделі, що створюють сприятливе освітнє середовище, включають в себе визначення кожної мікросередовища, її структури, загальних і унікальних рис, факторів, суб'єктів, творчих умов, принципів побудови, етапів розвитку, результатів.

Важливим показником формування сприятливого освітнього середовища в школі є здатність колективу до самоорганізації та самореалізації.

Організаційно-педагогічними умовами, які забезпечують створення сприятливого освітнього середовища, є:

- створення іміджу школи як основи формування сприятливого освітнього середовища
- налагодження партнерської взаємодії учасників освітнього процесу для формування сприятливого середовища

- формування освітнього простору для молодших школярів згідно вимог Нової української школи

Аналіз стану формування хорошого освітнього середовища в школах Чернівецької області, проведений в процесі підтверджуючого дослідження, дозволяє стверджувати, що Заклади загальної середньої освіти регіону готові на достатньому рівні до реалізації ідеї нової української школи. У той же час було виявлено безліч проблем і перспективних напрямків, які потребують вирішення як на державному, так і на місцевому рівнях управління.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальше її дослідження вбачаємо у вивченні питань професійного зростання вчителів, розвитку компетентностей учнів в умовах створення Нового освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех, І. д. (2011). *Особистично орієнтоване навчання в початковій школі*. Київ: Педагогічна думка.
2. Бех, І. Д. (2016). *Психолого-педагогічні основи формування особистості в освітньому середовищі*. – Київ: Педагогічна думка.
3. Бібік, Н. М. (2018). *Компетентнісний підхід в освітньому середовищі*. – Київ: Педагогічна думка.
4. Бібік, Н., Скиба, М. (2019). Педагогіка партнерства: сутність, принципи та індикатори. Журнал "Педагогічна наука". Доступно за посиланням: <https://evnuir.vnu.edu.ua>
5. Бондар, В. І. (2002). *Управлінська діяльність директора школи: дидактичний аспект*. Київ: Основа.
6. Бондар, Т. (2019). Наукові підходи до створення сприятливого інклюзивного середовища в початковій школі. Академія педагогічних наук України. Доступно за посиланням: arhn-journal.in.ua
7. Васильченко, С. В. (2020). *Імідж освітнього закладу: методологічні основи формування та управління*. – Київ: Центр учбової літератури.
8. Ващенко, Г. (2001). *Виховний ідеал*. Київ: А.С.К.
9. Верхоглядова, Н., Сущенко, Т., Чернікова, Л. (2015). Моделі безперервної освіти педагогів у контексті сучасних викликів. Проблеми післядипломної педагогічної освіти. Доступно за посиланням: <https://enpuir.npu.edu.ua>
10. Виготський Л. С. (1978). *Розум у суспільстві: розвиток вищих психологічних процесів*. Кембридж, Массачусетс: Harvard University Press.
11. Воротня, Н. (2016). Партнерська взаємодія: дошкільна та початкова освіта. Методист. Шкільний світ, (3). Доступно за посиланням: <https://lkp.ndu.edu.ua>

12. Габа, І. М. (2011). Вплив освітнього середовища ВНЗ на професійний розвиток особистості. Проблеми загальної та педагогічної психології. Том XIII, Ч. 6, Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. с. 74–82.
13. Гаврилюк, О. А. (2021). *Комунікаційна стратегія сучасної школи: створення привабливого освітнього середовища*. – Київ: Академія
14. Галіцан, О., Курлянд, З. (2022). Формування сприятливого соціально-психологічного клімату у закладах освіти через фасилітацію. *Освіта та педагогічна наук**, 2(180), 61–70. Доступно за посиланням: dspace.luguniv.edu.ua
15. Гончаренко, С. (2014). Педагогічні умови в структурі навчально-виховного процесу. *Наукові записки. Психолого-педагогічні науки*, (3). Доступно за посиланням: <https://core.ac.uk>
16. Гончаренко, С. У. (2008). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь.
17. Гриневич, Л. М. (2018). *Нова українська школа: простір освітніх можливостей*. – Київ: Літера ЛТД.
18. Гринько, М. Л. (2020). Виклики формування іміджу школи в умовах цифровізації освіти. У: О. П. Іваненко (Ред.), *Сучасні виклики освітнього середовища* (с. 101-120). Дніпро: Університетська преса.
19. Департамент освіти Чернівецької ОДА. Інформація. [Електронний ресурс]. Доступно за посиланням: <http://oblosvita.com>
20. Драгнєв, Ю. В. (2011). Інформаційно-навчальне середовище як чинник професійного розвитку майбутнього вчителя фізичної культури в умовах інформаційно-освітнього простору. *Педагогіка і психологія професійної*
21. Дьюї Дж. (1938). *Досвід і освіта*. Нью-Йорк: Macmillan.
22. Євтушенко, Г. М. (2018). *Маркетинг в освіті: Формування іміджу навчального закладу*. Київ: Освітній центр.

- 23.Ємець, І. І. (2020). *Моделі освітнього середовища для формування комунікативних навичок у початковій школі*. Збірник наукових праць. Серія: Педагогічні науки, 1, 62-69.
- 24.Карамушка, Л. М., Креденцер, О. С. (2019). *Психологічний клімат у школі: практичні підходи до формування позитивного іміджу*. – Київ: Генеза.
- 25.Кірдан, О. Л. (Ред.). (2020). *Управління закладами освіти: теорія, історія, практика*. Умань: Візаві. Доступно за посиланням: <http://eprints.zu.edu.ua>
- 26.Коваленко, А. В. (2019). Формування позитивного іміджу школи через комунікаційні стратегії. *Науковий вісник освіти*, 24(3), 45-52.
- 27.Ковальчук, В. П. (2019). *Імідж сучасної школи: управлінські та комунікаційні аспекти*. – Львів: Світ.
- 28.Комар, О. А. (2020). Модернізація сучасного навчально-виховного процесу у загальноосвітній школі. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Доступно за посиланням: <https://dspace.udpu.edu.ua>
- 29.Концепція «Нова українська школа». Доступно за посиланням: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
- 30.Куроч, М. В. (2022). Безпечне освітнє середовище як умова повноцінного розвитку учнів. Херсонський державний університет. Доступно за посиланням: ekhsuir.kspu.edu
- 31.Макагон, О. Е. (2004). Середовище як об'єкт науково-педагогічного дослідження. Професійна підготовка та інноваційні процеси у навчально-виховних закладах. Харків: Стиль-издат. с. 74–79.
- 32.Макагон, О. Е. (2005). Ситуація успіху як умова розвитку сприятливого середовища. Всеукраїнські науково-практичні читання студентів і молодих науковців, присвячені педагогічній спадщині К. Д. Ушинського. Одеса. с. 144–147
- 33.Міністерство освіти і науки України. (2018). Методичні рекомендації МОН щодо формування освітнього простору згідно Концепції «Нова

- українська школа» (Наказ № 283 від 23 березня 2018 року). Київ: МОН України.
34. Міністерство освіти і науки України. (2022). Рекомендації щодо створення позитивного іміджу закладу освіти. Отримано з <https://mon.gov.ua>
 35. Найдьорова, Л. А. (2017). *Соціально-психологічні аспекти іміджу сучасної школи*. – Харків: Основа
 36. Немченко, С. Г., Голік, О. Б., Кривильова, О. А., & Лебідь, О. В. (2012). Управління навчальним закладом. Донецьк: ЛАНДОН-XXI. Доступно за посиланням: <http://ir.duan.edu.ua>
 37. Нечипоренко, О. В. (2017). Імідж освітніх закладів: Стратегії та практики. Львів: Центр педагогічної науки.
 38. Олійник, В. М. (2016). *Психологічний клімат у початкових класах: умови і методи формування*. Київ: Либідь.
 39. Онишків, З. М. (2016). Основи управління закладом загальної середньої освіти. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан. Доступно за посиланням: <https://dspace.udpu.edu.ua>
 40. Петренко, С. Г. (2021). Використання соціальних мереж у створенні іміджу освітніх закладів. Педагогіка і сучасність, 17(2), 12-18.
 41. Пилипко, Є. В. (2020). Практика взаємодії закладів освіти та батьків у контексті партнерської педагогіки. Нова українська школа, (2). Доступно за посиланням: <https://lib.iitta.gov.ua>
 42. Піаже, Ж. (1970). Наука про освіту *Наука про виховання та психологія дитини*. Нью-Йорк: Orion Press.
 43. Пометун, О. І. (2020). *Інноваційні технології в освітньому процесі: формування позитивного іміджу школи*. – Харків: Основа.
 44. Посталюк, Н. (2014). Поняття «педагогічні умови» та їх реалізація у навчально-виховному процесі. Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Доступно за посиланням: <https://dspace.luguniv.edu.ua>

45. Профспілка працівників освіти і науки України. Освітній простір Нової української школи: методичні рекомендації. Доступно за посиланням: <https://pon.org.ua/engine/download.php?id=1947>
46. Романчук, А. І. (2019). Управління навчально-виховним процесом початкової школи в сучасних умовах. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Доступно за посиланням: <https://enpuir.npu.edu.ua>
47. Савченко, О. Я. (2019). *Дидактика початкової школи*. Київ: Генеза.
48. Смагіна, Т. М., Шуневич, О. М. (2020). Особливості реалізації педагогіки партнерства в умовах Нової української школи. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота, (1), 201–210. Доступно за посиланням: <https://dspace.uzhnu.edu.ua>
49. Смирнов, І. П. (2015). Репутаційний менеджмент у школі. Харків: Шкільний світ.
50. Смирнова, М. Є. (2021). Роль керівника закладу освіти у налагодженні партнерської взаємодії в педагогічному колективі. Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки". Доступно за посиланням: <https://dspace.hnpu.edu.ua>
51. Створення сприятливого освітнього середовища у вищих навчальних закладах. (2020). Полтавський національний педагогічний університет. Доступно за посиланням: <https://dspace.pnpu.edu.ua>
52. Сухомлинський, В. О. (1988). *Серце віддаю дітям*. Київ: Радянська школа.
53. Сыпченко, О. (2012). Формування готовності майбутніх учителів до самоосвіти як педагогічна проблема. Гуманізація навчально-виховного процесу, (LIX). Доступно за посиланням: <https://www.researchgate.net>
54. Тлумачний словник української мови. (2004). Харків: Прапор.
55. Федоренко, В. Г. (2017). *Організація освітнього процесу в початковій школі*. Харків: Основа.

- 56.Хетті, Дж . (2009). *Видиме навчання: синтез понад 800 мета-аналізів, що стосуються досягнень* . Лондон: Routledge.
- 57.Холл, Т. М. , & Хосенфельд, Д. М. (2019). *Інклюзивне освітнє середовище: практичний посібник для вчителя початкових класів* . Київ: Науков
- 58.Цимбалару, А. (2016). Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. Український педагогічний журнал, (1), 41–50. Доступно за посиланням: <https://uej.undip.org.ua>
- 59.Чеботарьова, О., Гладченко, І. (2020). Організація інноваційного освітнього середовища як умова професійного розвитку педагогів. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Доступно за посиланням: evnuir.vnu.edu.ua
- 60.Чудна, В. І. (2018). Управління освітнім закладом в контексті Нової української школи. Київ: Київський міський педагогічний університет. Доступно за посиланням: <https://elibrary.kubg.edu.ua>
- 61.Школяр, Н. М. (2015). *Психолого-педагогічні умови створення безпечного освітнього середовища в початковій школі* . Освіта і розвиток обдарованої особистості, 2, 33-37.
- 62.Bronfenbrenner, U. (1979). *Екологія людського розвитку: експерименти на природі та дизайні* . Кембридж, Массачусетс: Гарвардський університет

ДОДАТКИ

Додаток А

**Методичні рекомендації МОН щодо формування освітнього простору
згідно Концепції «Нова українська школа»**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАКАЗ

№ 283 від 23 березня 2018 року

**Про затвердження
Методичних рекомендацій щодо
організації освітнього простору
Нової української школи**

Відповідно до пункту 8 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630, та з метою організації сучасного освітнього простору Нової української школи НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Методичні рекомендації щодо організації освітнього простору Нової української школи, що додаються.
2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Кононенко Ю. Г.) довести Методичні рекомендації до відома обласних, Київської міської державних адміністрацій.
3. Контроль за виконанням цього наказу покласти на Заступника міністра Хобзея П. К.

*Міністр**Л. М. Гриневич***Додаток до наказу МОН**

від 23.03.2018 року № 283

**Методичні рекомендації щодо організації освітнього простору Нової
української школи**

Особливістю Нової української школи є, поміж іншого, організація такого освітнього середовища, що сприятиме вільному розвитку творчої особистості дитини. З Цією метою змінюються просторово-предметне оточення, програми та засоби навчання. У Новій українській школі зростає частка проектної, командної, групової діяльності у педагогічному процесі. Відповідно урізноманітнюються варіанти організації навчального простору в класі. Крім класичних варіантів, використовуються новітні, наприклад, мобільні робочі місця, які легко трансформувати для групової роботи.

Планування і дизайн освітнього простору школи спрямовуються на розвиток дитини та мотивації її до навчання. Освітній простір Нової української школи не обмежується питаннями ергономіки.

Організація освітнього простору навчального кабінету потребує широкого використання нових ІТ-технологій, нових мультимедійних засобів навчання, оновлення навчального обладнання, що здійснюється через такі осередки:

- осередок навчально-пізнавальної діяльності з відповідними меблями;
- змінні тематичні осередки, в яких розміщуються дошки/фліп-чарти/стенди тощо;
- осередок для гри, оснащений настільними іграми, інвентарем для рухливих ігор;
- осередок художньо-творчої діяльності з полицями для зберігання приладдя та стендом для змінної виставки дитячих робіт;

- куточок живої природи;
- осередок відпочинку з килимом для сидіння та гри, стільцями, кріслами-пуфами, подушками з м'яким покриттям;
- дитяча класна бібліотечка;
- осередок вчителя, оснащений столом, стільцем, комп'ютером, полицями/ящиками, шафами для зберігання дидактичного матеріалу тощо.

Враховуючи такі особливості освітнього середовища Нової української школи, рекомендуємо використовувати обладнання загального призначення (шкільні меблі), що виготовлене відповідно до чинних в Україні стандартів та відповідає таким вимогам:

Вимога	Рекомендація
<i>ергономічність</i>	• наявність у кожному класі комплектів меблів для учнів та/стіл + стілець) не менше двох ростових груп (жовте, червоне, не маркування) • наявність підставок для приладдя на стільниці; • заокруглені кути стільниць, спинок та сидінь
<i>безпе́чність</i>	• зроблено з матеріалів, що дозволені чинним санітарним законодавством для використання у закладах освіти; • виріб відповідає санітарно-гігієнічним вимогам; • відсутність гострих кутів, сторонніх запахів; • матова поверхня стільниці; • стійкість конструкції; • наявність пристроїв для запобігання пошкодженню та забрудненню підлоги
<i>форма та розміри</i>	• стільниця у формі трапеції, трикутника або іншій, що забезпечить швидку трансформацію для групової роботи; • столи і парти мають бути одномісними; • стільниця повинна мати виріз з боку, ближнього до учня; • відповідність розміру ростовій групі; • можливість компактно штабелювати меблі
<i>міцність</i>	• гарантійний термін не менше 24 місяців; • стійкість; • стійкість до миючих та дезінфекційних засобів, дозволених використання
<i>вага</i>	• не більше 4 кг для стільця та 10 кг – для стола або парти
<i>колір</i>	• неяскраві світлі теплі відтінки жовтого, зеленого, голубого, бежевого кольорів

<i>естетичність</i>	• привабливий вигляд • сучасний дизайн; • відповідність стилю загального облаштування приміщення
----------------------------	--

Освітній простір організовується таким чином, щоб учитель міг спостерігати за діяльністю дітей в усіх осередках, діти мали можливість безпечно переміщуватися і мати місце для зберігання особистих речей.

*Директор департаменту загальної
середньої та дошкільної освіти*

Ю. Г. Кононенко

Додаток Б

Зразки оформлення шкіл згідно вимог НУШ

	
ФАСАДИ 	ХОЛИ, КОРИДОРИ
	
ГАРДЕРОБ, СХОДИ 	ЇДАЛЬНЯ

